OMSTANDIG BEWYS,

Dat de

DÆMONES

Overgeset

DUYVELEN,

Geen quade Geesten, maar Zielen van Menschen geweest zijn de welke op de werelt rechtvaardigh geleeft hadden, en dat de selve naar het gevoelen van d'oude Heydenen, hare woonsteede in 't opperste en zuyverste deel van de Lucht gehadt hebben, en ook Middelaars tusschen de Goden en Menschen geweest zijn.

Als ook datter maar eene

DUYVEL of SATAN is.

Welk gevoelen met dat van d'Heer Predikant Bekker, *in sijn Boek* de Betoverde Wereld *genaamt vervat, over een stemt.*

Getrokken uyt de Schriften van d'Heer *Daillon* Frans Predikant.

In 's Gravenhage, by MEYNDERT UYTWERF, Boekverkooper in de Halstraat, Anno 1692.

Aan den

L E S E R.

HEt Boek dat de Heer *Bekker* Predikant tot *Amsterdam*, de *Betoverde Werelt* genaamt heeft laten uytgaan, heeft zoo veel geruchts in de Werelt gemaakt, en zoo veel stof van discoursen onder de Menschen verwekt, dat het my goet gedacht heeft, om het gevoelen dat de Heer *Daillon*, Frans gevlucht Predikant in seeker Tractaat by hem uyt gegeven, geintituleert *ondersoek van d'onderdrukkinge van de Gereformeerde in Vrankrijk*, van de *Dæmones*, en wat de *Heydenen* daar van gelooft hebben, als namentlijk dat de selve geen quade Geesten, maar zielen van verstorvene Menschen geweest zijn, die hun woonplaatsen in 't opperste en suyverste deel van de Lucht hadden, als mede datter maar eenen *Duyvel* is, ter neder gestelt heeft, aan den nieuwsgierigen Leser, met den Druk mede te deylen; waar uyt den selve sal konnen afnemen, dat het de gemelte Predikant *Bekker* alleen niet is, die komt te beweeren, dat de *Duyvel* singulier of wel datter maar eenen *Duyvel* is, die hy ook als een Bandrekel in de Hel op sluyt, maar dat ook andere nevens hem

hem en byſonderlijk den voornoemden Heer *Dail-lon*, van het ſelve gevoelen zijn; de redenen die hy tot fondament van het ſelve ſijn gevoelen by brenght, ſal U. E. in deſe bladeren in 't breede ge-expreſſeert vinden, met de paſſagien van de Autheuren de welke over de ſelve materie geſchreven hebben, leeſt, onderſoekt en beproeft dan het ſelve, zoodanigh als het U. E. goet dunkt, dogh behoudt *het goede*.

OMSTANDIGH BEWYS,

Dat de *Dæmones* overgeset Duyvelen, geen quade Geesten, maar Zielen van Menschen geweest zijn de welke rechtvaardigh geleeft hadden, en dat deselve naar het gevoelen van d'oude Heydenen, hare woonstede in 't opperste en zuyverste deel van de Lucht gehad hebben, en ook Middelaars tusschen de Goden en Menschen geweest zijn.

Van de opinie der Heydenen, nopende een eenige Souvereyne Godt.

IK en sal alhier niet ondernemen/ om reden te geven over de contradictien/ dewelke in de verscheyde gevoelens der Heydenen gevonden werden: 'T is genoeg/ dat het gene ik alhier segge/ het gevoelen van vele/ en van die gene die 't meeste geagt waren/ geweest is. Plutarchus selve/ seyt in sijn Boek van de Orakelen die opgehouden hebben/ waar inne hy Cleombrotus doet spreeken/ dat de Stoische Philosophen de selve opinie hebben die hy heeft/ en dat sy beweeren/ datter onder sulke groote meenichte van Goden, niet meer als een is/ den welke eeuwigh en onsterflijk is/ en dat alle d'andere een begin door hare geboorte gehadt hebben/ en datse door de doot weder sullen eyndigen; dat selve was de leere van Plato; gelijk blijkt uyt sijn Timeo en uyt sijn Armenides. Ik hebbe ook het getuygenisse van Celsus bygebragt/ den welke een Godt stelt die boven alle d'andere is; Apuleus het leerstuk van Plato bybrengende/ seyt/ dat den selve niet meer als een God stelt/ den welke alle dingen gemaakt heeft/ en alles goets mede deylt. Den (a) H. Augustinus merkt ook die leere aan/ en Vives citeert in sijne aanteekeningen de plaatsen van Plato, waar inne hy sulks beweert. Trismegistus leert in sijn Asclepius doorgaans een eenige Godt. Deus unus, seyt hy meer als eenmaal/ solus & merito solus. Die Heere van eeuwicheyt is, die de werelt gemaakt heeft; de Vader en de Heere van alle dingen; door welke de hemelsche Goden, en vervolgens de Menschen gemaakt zijn; d'eenigste Regeerder van de werelt, aan welke alles gehoorsaamt. Hy seyt wyders/ dat Godt alles in alles is, dat alle dingen door hem zijn, en dat alles van sijn wille afhangt. Aristoteles seyt/ dat het een oudt gevoelen is van alle menschen aangenomen/ dat alle dingen van Godt zijn. En voor soo veel hem aangaat/ hy beweert datter niet meer als een Godt is/ den welke alles onderhoudt.

a Van de Stad Gods, 9 Boek 16 Cap.

hem en bysonderlijk den voornoemden Heer *Dail-lon*, van het selve gevoelen zijn; de redenen die hy tot fondament van het selve sijn gevoelen by brenght, sal U. E. in dese bladeren in 't breede ge-expresseert vinden, met de passagien van de Autheuren de welke over de selve materie geschreven hebben, leest, ondersoekt en beproeft dan het selve, zoodanigh als het U. E. goet dunkt, dogh behoudt *het goede*.

OMSTANDIGH BEWYS,

Dat de *Dæmones* overgeset Duyvelen, geen quade Geesten, maar Zielen van Menschen geweest zijn de welke rechtvaardigh geleeft hadden, en dat de selve naar het gevoelen van d'oude Heydenen, hare woonstede in 't opperste en zuyverste deel van de Lucht gehad hebben, en ook Middelaars tusschen de Goden en Menschen geweest zijn.

Van de opinie der Heydenen, nopende een eenige Souvereyne Godt.

Ik en sal alhier niet ondernemen/ om reden te geven over de de contradictien/ dewelke in de verscheyde gevoelens der Heydenen gevonden werden: 'Tis genoeg/ dat het gene ik alhier segge/ het gevoelen van vele/ en van die gene die 't meeste geagt waren/ geweest is. Plutarchus selve/ seyt in sijn Boek van de Orakelen die opgehouden hebben/ waar inne hy Cleombrotus doet spreeken/ dat de Stoische Philosophen de selve opinie hebben die hy heeft/ en dat sy beweeren/ datter onder sulke groote meenichte van Goden, niet meer als een is/ den welke eeuwigh en onsterflijk is/ en dat alle d'andere een begin door hare geboorte gehadt hebben/ en datse door de doot weder sullen eyndigen; dat selve was de leere van Plato; gelijk blijkt uyt sijn Timeo en uyt sijn Armenides. Ik hebbe ook het getuygenisse van Celsus by gebragt/ den welke een Godt stelt die boven alle d'andere is; Apuleus het leerstuk van Plato bybrengende/ seyt/ dat den selve niet meer als een God stelt/ den welke alle dingen gemaakt heeft/ en alles goets mede deylt. Den (a) H. Augustinus merkt ook die leere aan/ en Vives citeert in sijne aanteekeningen de plaatsen van Plato, waar inne hy sulks beweert. Trismegistus leert in sijn Asclepius doorgaans een eenige Godt. Deus unus, seyt hy meer als eenmaal/ solus & merito solus. Die Heere van eeuwicheyt is, die de werelt gemaakt heeft; de Vader en de Heere van alle dingen; door welke de hemelsche Goden, en vervolgens de Menschen gemaakt zijn; d'eenigste Regeerder van de werelt, aan welke alles gehoorsaamt. Hy seyt wyders/ dat Godt alles in alles is, dat alle dingen door hem zijn, en dat alles van sijn wille afhangt. Aristoteles seyt/ dat het een oudt gevoelen is van alle menschen aangenomen/ dat alle dingen van Godt zijn. En voor soo veel hem aangaat/ hy beweert datter niet meer als een Godt is/ den welke alles onderhoudt.

a Van de Stad Gods, 9 Boek 16 Cap.

'T is waar dat Plutarchus van meer Goden ſpreekt / maar my dunkt / dat hy die Goden niet egalyk ſouvereyn ſtelt. Want I. ſoo noemt hy den quaden Godt (a) Duyvel (Dæmon); en hy ſelfs ſtelt een groot onderſcheydt tuſſchen de groote Goden en de Dæmones; want in het ſelve Tractaat ſoo ſeyt hy, dat de fabel die van Oſiris en van Thyphon verhaalt wordt / noch aan de Goden noch aan de menſchen: maar aan ſommige groote Dæmones weder varen is / dewelke veel ſterker als de menſchen waren / welkers nature niet te min niet ſuyver Goddelyk is / maar welke van een geeſtelyke en lichamelyke nature gecompoſeert zyn. Hy brengt daar op by het gevoelen van Plato, den welke ſeyt dat de Dæmones tuſſchen de Goden en de menſchen zyn: en hy voegt'er by / dat Iſis en Oſiris, ter oorſake van hunne deughden van Dæmones in Goden verandert waren. 2. Plutarchus ſtelt niet ſimpelyk twee principien; maar hy ſtelt'er noch een derde tuſſchen beyden / en ſeyt / dat men de goede Oromaxes, de quade Arimanius, en de derde Mithres noemde. 3. ſeyt hy / dat die tegenſtellinge van twee principien niet als in de benedenſte werelt / onder de Mane gevonden werdt. 4. ſeyt hy / dat die tegenſtrydige machten niet egaal zyn / en dat de beſte de ſterkſte is. 5. ſoo citeert hy Homerus, den welke Jupiter de meeſter / de Souvereyn / en de Heere van de ganſche werelt noemt 6. ſoo erkent hy in het ſelve Tractaat een Godt, die de gantſche werelt regeert en beſtiert. 7. Eyndelyk beweert hy in een ander Tractaat / dat'er niet meer als een Godt is.

a Tractaet van Iſis, n: 23, 24, 25, 26.

Dat de Groote *Goden*, geen handel met de menſchen hebben.

Dat gevoelen vind men in goede Autheuren beſchreven uyt welke blykt / 't dat men in het Heydendom geloofde dat de Hemel-goden / ſigh met de menſchen niet bekreunden / noch dat ſy met de ſelve geen handel hadden; dat ſy te verre daar van verwydert waren / en dat het onbetamelyk voor haar ſoude zyn / om alhier beneden te dalen / en dat het door middel van de Dæmones was / dat men communicatie met den hemel konde hebben / ſiet op de kant wat dat (b) Apuleus daar van gevoelde. Syne leere is de ſelve van Pla-

b De Deo Socratis. Hos cunctos Deos, in ſublimi ætheris vertice locatos, ab humana contagione procul diſcretos, plurimi, ſed non ritè, venerantur &c. Quos Deos Plato exiſtimat veros incorporales, animales, ſine ullo neque fine neque exordio, ſed prorſus ac retrò æviternos: corporis contagione, ſuâ quidem naturâ, remotos. ingenio ad ſummam beatitudinem porrecto, nullius extrarii boni participatione, ſed ex ſeſe bonos, & ad omnia competentia ſibi, nutu facili, ſimplici, libero & abſolutô: quorum parentem, qui omnium dominator atque author eſt, ſolutum ab omnibus nexibus pariendi aliquid, gerendive, nulla vice ad alicujus munia obſtrictum &c. Habetis interim bina animalia, Deos ab hominibus plurimum differentes, locis ſublimitate, vitæ perpetuitate, naturæ perfectione, nullo inter ſe propinquo communicatu; cùm & habitacula ſumma ab infimis tanta intercapedo faſtigii diſpeſcat, & vivacitas illic æterna, indefecta ſit, hic caduca, & ſubciſiva &c. Plato ait, Nullus Deus miſcetur hominibus ſed hoc præcipuum eorum ſublimitatis ſpecimen eſt, quod nulla attrectatione noſtra contaminentur &c. Nullus, inquis, Deus humanls rebus intervenit: Cui igitur preces allegabo. Non uſque adeo ſejunctos, & alienatos à nobis Deos prædico, ut ne vota quidem noſtra ad illos arbitrer pervenire. Neque enim illos ſacris rerum humanarum, ſed a contrectatione ſola remoti. Cæterùm ſunt quædam divinæ mediæ poteſtates, inter ſummum æthera & infimas terras, in iſto interſiti aëris ſpatio, per quas & deſideria noſtra ad Deos commeant. Hos Græco nomine δαίμονας nuncupant, inter mortales cœlicolaſque vectores, hinc precum inde donorum: qui ultrò citròque portant, hinc petitiones. inde ſuppetias, ſeu quidam utrinque interpretes & ſalutigeri. Per hos eoſdem, ut Plato in ſympoſio autumat, cuncta denunciata, & magorum varia miracula, omneſque præſagiorum ſpecies reguntur &c. Quæ cuncta celeſtium veluntate, & numine, & autoritate, ſed Demonum obſequio, & opera, & miniſterio fieri arbitrandum eſt &c. Non eſt opera Diis ſuperis ad hæc deſcendere Mediorum divorum iſta ſortitio eſt.

Plato, dewelke den H. Augustinus in sijn agste Boek van de Stadt Gods Cap. 18 aldus beschrijft. Sy plaatsen haar Dæmones in de lucht, tusschen den hemel en de aarde, om dat vermits geenigh Godt handel met de menschen hebben kan, die *Dæmones* der selver gebeden tot de Goden souden opbrengen, en dat sy van daar ook weder aan de menschen souden nederwaarts brengen de dingen, die sy verkregen hebben. Want die geene de welke dat gevoelen beweeren, geloven, dat het een onbetamelijke sake soude zijn, dat de Goden sigh met de menschen, en dat de menschen sigh met de Goden souden vermengen: maar dat het betamelijk is dat de *Dæmones* sigh met de Goden en met de menschen vermengen, om aan de Goden te doen weten, wat dat de menschen versoecken, en om aan de menschen over te brengen 't geene dat de Goden toegestaan hebben. Vives brengt daar op by de passagie van het gastmaal van Plato, waar inne men vind 't geene dat den H. Augustinus seyt/ en hy merkt aan dat Plato die leere aan Socrates toe-eygent. De liefde, seyt Diotimus aan Socrates, is een groote *Dæmon* en alle *Dæmon* is tusschen Godt en den sterffelijke mensch, en sijn officie is, om een Tolk tusschen d'een en d'ander te zijn, en om van wegens de menschen hare gebeden en offerhanden opwaarts, en van wegens de Goden hare bevelen, beloningen, &c. nederwaarts te brengen. 'T is door dat Canaal, dat alle voorseggingen, offerhanden, toveryen, waarseggeryen, en swarte konst tot ons komt. Want Godt communiceert sigh selve aan den mensche niet, maar alle commuuicatie geschiedt, door middel van de *Dæmones* en 't is door haar dat de Goden tot de menschen spreken, het sy dan terwyle datse waken, of wel onder haar slapen. (b) Plutarchus seyt/ dat die geene die de Dæmones wegh nemen/ alle communicatie tusschen de Goden en menschen wegh nemen/ dat men niet en gelooft dat Godt in de offerhanden tegenwoordigh is/ noch dat hy sigh in persoon daar in vermengt/ maar dat het selve de Ministers van de Goden aanbevolen is/ 't welk de Dæmones zijn. Dat het de Goden niet maar dat het de Dæmones waren/ de welke in de Orakelen de voorsittinge hadden: dat het betamelijk is te glooven/ dat de Goden van alle tusschen komste in de dingen van den aardbodem ge-eximeert zijn: dat'er selfs een Dæmon was Phæbus genaamt/ de welke voormaals de Orakels tot Delphos uyt sprak. Eyndelijk hy seyt/ dat hy de waarsegginge aan de Goden ontnomen/ en de selve absolutelijk de Dæmones geattribueert heeft. Sulks is ook het gevoelen van Apuleus in de plaats hier voren/ by gebracht/ waar inne hy aan de Dæmones attribueert alle de mirakelen die der geschieden/ alle de voorseggingen van de toekomende dingen/ en al 't geene dat d'offerhanden aangaat.

b In sijn Boek van de Orakelen die opgehouden hebben n: 10. 11. 12. 13. 16. 30.

Zoo het volk van Lystren op het sien van een Mirakel dat door d'Apostelen gedaan wiert/ uyt riep/ dat de Goden de menschen gelijk geworden zijnde/ tot haar neder gedaalt waren/ zoo moet men sigh aanstonts niet inbeelden/ dat het als doen van de Hemel-goden sprak. De Dæmones, welkers ordinaris verblijf plaats in 't hoogste van de lucht was/ wierden ook Goden genoemt/ zoo als (c) Plutarchus aanmerkt/ en elk van haar hadt de naam van d'hemel-Godt, waar van hy een bysonder Minister was (d) de Philosophen attribueerden van gelijken ook aan de Dæmones, al 't geene de Poëten van het nederdalen van de Goden op der aarde seyden/ en Plutarchus brengt Pythagoras, Plato, Xenocrates, en Chrysippus by/ als des wegen

c In sijn Boek van de Orakelen n. 8. 16.

d *Plutarchus* in het Tractaat van *Isis* en *Osiris* n. 12

wegen een en het selve gevoelen hebbende. Plato in sijn Timeo seyt / dat Saturnus, Jupiter, Juno, &c. Dæmones waren / en verhaalt der selver generatie. Trismegistus seyt in sijn Asclepius, dat'er een Dispensateur tusschen den hemel en de aarde is / die wy Jupiter noemen / en dat'er noch een andere Jupiter Plutonius is / den welken over d'aarde en zee heerst / en die de Dieren en de Planten voedt en voort queekt. Hy stelt die twee Jupiters onder den Souvereynen Godt. Men soude konnen seggen / dat het mirakel 't welk door d'Apostelen gedaan wierdt / het volk van Lystren zoo groot toescheen / dat het selve haar verplichte om aanstonts hare gedachten op de Hemel-goden te slaan / en om offerhanden te eysschen / waar tegen sigh d'Offer-Priesters / welkers eenighste doelwit was / om de [illegible]elt in een blinde devotie te houden / niet en quam[illegible] te st[illegible] Maar m[illegible] kan daar uyt geen gevolgh trekken tegens 't geene [illegible] van de [illegible] / die eenparighlijk onder de Heydenen aang[illegible]men was.

'T geen ik van Celsus verhaalt hebbe toont mede / dat hy een Souvereyne Godt boven alle andere stelde / ook boven de Dæmones, de welke sijn Stedehouders / Drossards / en de Hoofden va[n] [s]ijn Heyrlegers waren. Origines seyt / een weynigh naar den aanvangh van sijn 50. Boek tegen Celsus wel / dat wy de Son / de Maan en de Sterren / noch selfs de Hemel Engelen / de welke veel versekerder Herauten zijn / niet en moeten aanroepen. Maar het is Origines die aldaar spreekt / en hy verhaalt te voren van Celsus niemedal / anders dan dat hy de Joden blameert / dat sy den Hemel en d'Engelen aanbidden / en de Son / de Maan ende Starren / welke de uytnemenste deelen van den Hemel zijn / en die veele dingen voor duyden of voor seggen / komen te verachten.

Dat de *Dæmones* Menschen geweest zijn, en van de quade *Dæmones*.

'T Is waar dat de Platonici een soorte van Dæmones erkennen / de welke noyt menschen geweest zijn / maar sy steldender ook een andere / namentlijk de zielen der verstorvene menschen / die naar haar doot verheerlijkt zijn (a) Apuleus onderscheydt uytdrukkelijk die twee soorten van Dæmones, en seyt / dat men die geene Goden noemt / de welke oprechtelijk en verstandelijk geleeft hebbende / daar naar van de menschen als Godheden zijn ge-eert geworden / gelijk als Amphiaraus in Beotien, Mopsus in Africa, Osiris in Egypten, Esculapius over al / en dat dat selve die Dæmones zijn / de welke te vooren in menschelijke lichamen geweest waren. Maar datter een andere soorte van Dæmones veel edelder en veel heerlijker is / de welke noyt aan de banden van een lichaam vast gehegt geweest zijn. Ik stelle de passagie daar van hier op de kant: al hoewel dat de twee exemplaren die ik daar van hebbe misschien niet beter zijn als die / waar van Vives sigh beklaagt. Siet hier een passagie van Plato. Sijn dialogue of t'samenspraak / Cra-

De Deo Socratis. Nec desunt qui videantur nobis obtestari, corpus atque animam, duobus nominibus comprehendentes, quorum communio & copulatio, sumus. Ut secundo significatu, species Dæmonum sit animus humanus exutus corpore, & liberstipendiis vitæ &c. Eos Deos appellant qui ex eodem numero, juste ac prudenter vitæ, curriculo gabernato, pro numine postea ab hominibus præ diti fanis ac ceremoniis, vulgo admittuntur, ut in Beotia, umphiaraus, in africa Mopsus, in Egypto Osiris, alius alibi Gentium, Escalapius ubique. Verum hæc omnis distributio eorum Dæmonum fuit, qui quondam a corpore humano fuere. Sunt autem non posteriore numenio prestantiori longe in dignitate superius, aliud Augustinsque genus Dæmonum, qui semper a corporis compedibus & nexibus liberi, certis potestatibus curantur.

Cratylus genaamt is daar toe gericht / om de kracht van verscheyde namen te expliceeren / en om te toonen hoe dat de selve met de dingen over een komen. Socrates betracht het Ampt van een Rechter tusschen Hermogenes een Pythagorist, en Cratylus een naarvolger van Heraclitus. Hy is het de welke de namen expliceert / ten meerendeele naar de syde, van Cratylus hellende. Siet hier wat dat sy over het woordt Dæmones seggen. Socrates: weet gy wel wie de geene zijn, welke *Hesiodus Dæmones* noemt? *Hermogenes*: Neen ik weet het niet. *Socrates*. Weet gy ook niet wat voor een afkomst van menschen dat het is, welke hy gout noemt, en welke hy seyt datter van den beginne of aan geweest is? *Hermogenes*. Ja ik weet dat wel. *Socrates*. Hy seyt dan, dat naar dat dat soort van menschen verstorven is geweest, dat se *Dæmo...*, heyligen, verhevene boven d'aarde, gardiaans van de sterffelyke menschen en beschermers van de selve tegen de rampen, die haar overkomen konnen, sijn genoemt geworden. *Hermogenes*. wat besluyt gy daar uyt? *Socrates*. dat soort is het, 't welk ik geloof, dat hy een Race van gout noemt, niet dat de selve van dat metaal gemaakt zijn, maar een soort van menschen, dat seer deughtsaam en 't welk uyt muntende in alle soorte van dingen is. 'T gunt my sulks doet geloven, is, om dat hy seyt dat wy een race van yser zijn. *Hermogenes*. Gy hebt gelijk. *Socrates*. gelooft gy dan niet, dat zoo'er onder ons eenige deughtsame luyden zijn, dat die van de geseyde race van gout zijn? *Hermogenes*. Het moet wel zijn. *Socrates*. Zijn de deugtsame luyden wel yets anders als wyse luyden? *Hermogenes*. het zijn voorseeker de wyse luyden *Socrates*. Dat zijn, naar my dunkt, de Luyden, die hy *Dæmones* noemt, om dat sy wyse en verstandige geweest zijn: Want naar het oudt gebruyk van onse tale, is die naam aan die gene gegeven, welke zoodanige geweest zijn. 'T is daarom dat hy, en een groot getal van andere Poëten, heel wel spreken, wanneer sy seggen, dat naar dat een deugtsaam Mensch gestorven is, hy een groote prijs en een groote belooninge bekomt, en dat hy tot een *Dæmon* gemaakt wordt, naar de tytel die hem wegens zijn wijsheyt toequam. Ik voor my, en vrese niet om te versekeren, dat yder deugtsaam Mensch een *Dæmon* is, en dat hy zo een geduyrende sijn leven, en naar sijn doot genoemt moet worden. Den H. Augustinus en twijffelde niet / of het selve was het gevoelen van de Platonici; om dat een van sijn Capittels tot een Tytel heeft. Het gevoelen van de Platonici, de welke geloven dat de Zielen van de Menschen *Dæmones* zijn, naar dat de selve uyt hare Lichamen zijn verscheyden. Plutarchus segt in sijn Tractaat van de familiare Geest van Socrates uytdrukkelijk / dat de vergode Zielen Dæmones worden / en voor de Menschen sorge dragen.

Men kan naar alle 't selve dan niet ontkennen / dat Plato niet geleert heeft datter Dæmones zijn / welke Menschen zijn geweest. Ik heb aangewesen / dat sulks die Dæmones waren / de welke voor de waarachtige Middelaars tusschen de Hemel-Goden en de Menschen ge-estimeert wierden / de welke de gebeden der Menschen opwaarts naar den Hemel / en weder de zegeningen welke de offerhanden ontfongen / en welke de Godspraken verleenden naar beneden brachten. Dat is ook 't gene (b) Hesiodus uytdrukkelijk leerde / hy is een Poëet / 't is waar; maar behalven dat de Poëten de Godgeleerde van 't volk waren / zoo wert den selven boven dien als een deftigh Autheur bygebragt / en wy bespeuren dat het bysonderlijk op

b *Opera & dies* van het 107. tot aan het 140 vers.

op sijn gevoelen is / dat Socrates in de schriften van Plato, sijn gevoelen nopende de Dæmones fondeert / al hoewel hy ook aanmerkt / dat een groot getal van andere Poëten zoodanigh als hy doet / gesproken hebben. Ziet hier hoe dat Plato, op een andere plaats over het selve subject spreekt. (c) Maar sullen wy aan *Hesiodus* geen geloof geven? Seekerlijk naar dat die soort van Menschen verstorven zijn geweest, zoo zijnse tot *Dæmones*, tot Heyligen aangestelt, en boven d'aarde verheven geworden, heel goet en gelast zijnde, om de sterffelijke Menschen van alle quaat te bevryden, en om de selve te beschermen. In waarheyt wy gelooven dat alsoo.

c *De Republic. lib.* 5.

Ik merke alhier bysonderlijk de meyninge van Plato aan / om dat deês selfs Secte ten tyde van den H. Paulus sterk gevolgt wierdt. Vives merkt ook over het Cap. van den H. Augustinus, daar ik hier boven van gesproken hebbe aan / dat de gevoelens der Wijsgeeren van een en de selve Secte / over het subject van de Goden seer verscheyden waren / en dat Apuleus deswegen een ander geloof als Plato hadt. En ik heb in der daat niet bespeurt dat Plato, gelijk Apuleus doet / twee soorten van Dæmones, eygentlijk zoo genaamt / waar van d'eene soort Menschen geweest waren / en d'andere niet / onderscheyden heeft; Apuleus selfs seyt'er niet van / als hy het leerstuk van Plato uytlegt. Hy seyt alleen / dat die Philosooph drie soorten van Goden stelde; namentlijk een souvereynen *Godt*, als d'eenighste en eerste van die ordre; boven de werelt verheven / en onlichamelijk zynde. Gevolglijk de Sterren / en d'andere Godheden die men hemelsche noemt / en eyndelijk die gene / welke de oude Romeynen Medioximi, dat is / tusschen beyden noemden / welkers conditie / macht / en woonstede beneden die van de Hemel-Goden, en boven die van de Menschen was. Een weynigh te vooren had hy de selve Dæmones genoemt / sonder daer ontrent eenige distinctie te maken. 'T is in sijn Banket waer inne Plato bysonderlijk de mediatie van de Dæmones tusschen de Goden en de Menschen vast-stelt; doch hy maakt daer inne geen het minste onderschept van Dæmones, en hy seyt nietwes 't welk belet om te geloven / dat hy niet heeft willen spreeken van die Zielen van de Menschen / welke (d) volgens sijn stellinge / naar hun afscheydinge van hare lichamen / Dæmones worden / wesende naar die hunne natuur tusschen de Goden en Menschen verheven / welke hy eygentlijk Dæmones noemt / en aan welke hy ook de naam van Godt toeschrijft. 'T is waar dat hy ook de naam van Dæmones aan Saturnus, aan Rhea, aan Jupiter, aan Juno, en aan andere geeft / de welke voor Hemel-Goden geacht wierden; Maar men moet ook aanmerken / dattet t'aldergemeenste gevoelen was / dat die Goden ook Menschen geweest waren / en dat men van haar wel mocht geloven / 't geen dat (e) Plutarchus van Isis, van Osiris, van Hercules en van Bacchus gewaagt; namentlijk dat sy van Dæmones, Goden geworden waren / en dat sy met een gemengde dienst van de Dæmones en van de Goden gedient wierden. (f) Plato geeft aan de Ziel van de Mensch ook de naam van Dæmon, selfs voor datse uyt het lichaam verscheyden was; maar hy merktse dan aan in die voortreffelijkheyt / welke haar bequaam maakt / om een Dæmon te worden / wanneerse uyt het lichaam verscheyden sal zijn. Al dat selve doet my geloven / dat Plato maar een soorte van

d In sijn *Timeo* en elders.

e Tractaat van *Isis* en *Osiris* n:13.

f In sijn *Timeo.*

Dæmones, eygentlijk zoo genaamt/ beweerde/ en 't geen ik van den selve bygebracht hebbe/ schijnt te rechtvaardigen/ dat hy geloofde dat alle die Dæmones Zielen van Menschen waren/ welke in d'oeffeninge van de deugt gestorven waren. Sulks schijnt te meer waarschijnelijk te zijn/ om dat hy in sijn Timeo seyt/ dat het een sake is welke boven het bereijk van sijn verstandt gaat; om wel uyt te drukken wie dat die gene waren/ welke men Dæmones noemde/ en dat men sigh deswegen aan de Oude Autheurs moet gedragen/ de welke de Sonen der Goden zijnde/ wel wisten/ wie dat haar Voor-Ouders waren. Nu die Oude die hy allegeert/ zijn Hesiodus, en d'andere Poëten/ de welke even eens als hy gesproken/ en de welke geseyt hebben/ dat de Dæmones de Zielen der Menschen van de herkomst van 't gout waren. Hermes Trismegistus was een van die Soonen der Goden, en den (g) H. Augustinus verhaalt aldus zijn meyninge. Hy geeft te verstaan, dat hy gelooft, dat de *Dæmones* van de Zielen der verstorvene Menschen gemaakt waren. Cicero, de welke een Platonicus was/ seyt in het 2 Boek van de Wetten/ dat de Goden-feesten (Denicales) zoodanige feesten waren/ welke aan de verstorvene geonsacreert waren/ hoedanige sy niet geweest souden zijn/ seyt hy/ indien de Ouden niet gelooft hadden/ dat die gene dewelke uyt dit leven verscheyden/ in 't getal der Goden aangenomen sijn geworden.

g Van de Stad Gods 8 Boek 26. Cap.

Wat de meeninge van Apuleus aangaat/ den welken twee soorten van Dæmones onderscheyt/ waar van d'eene menschen geweest/ en d'andere noyt met lichamelijke banden beset zijn geweest/ zoo moet men aanmerken/ dat hy aan die laatste soort (h) lichamen toe-eygent/ uyt de alderzuyverste en alderhelderste lucht geformeert/ en van een seer fijn t'samenweessel zijnde. Dat is 't selve gevoelen van Plutarchus, de welke in sijn Tractaat van de Godspraken die opgehouden hebben/ seyt dat het Geesten zijn/ die met een luchtachtige selfstandigheydt bekleet zijn, op zoodanige wijse heeft Amiot het 125 vers van het werk van Hesiodus, de werken en de dagen genaamt en by Plutarchus aangehaalt/ vertaalt. Seggende dat Hesiodus daar spreekt van die menschen van de Herkomst van 't Gout/ dewelke van Jupiter tot Dæmones gemaakt waren. Uyt het selve kan men dan afnemen/ dat die zoo verheerlijkte Dæmones, volgens het seggen van Apuleus, dewelke lichamen hadden/ die van de aldersubtilste lucht geformeert waren/ naar de meeninge van Hesiodus, en van Plutarchus, die den selven bybrengt Zielen van verstorvene Menschen waren. En men kan naer dat alles wel afnemen/ datter naar het gemeene gevoelen/ geen andere Dæmones waren.

Maar laat ons al onderstellen/ dat het gevoelen van Apuleus is gevolgt/ en dat dat het selve van Plato mede is geweest/ 't welk ons echter niet en blijkt/ zoo soud men dan ook voor een gemeene leere/ en voor de leere van Plato moeten erkennen/ die uytdeelinge van bescheden aan elke soorte van Dæmones, die hy vast stelt; en daar uyt sal dan blijken/ dat het middelaarschap tusschen de Goden en de menschen/ naar het gemeene gevoelen en naar dat van Plato aan niemandt konde toebehooren/ als aan die Dæmones,

de

h *Si nubes sub sublime volitant, & quid tandem futura censes Dæmonum corpora quæ concreta multo minus, & tanto subtiliora? Non enim sunt ex hac feculenta nubecula, tumida caligine conglobata, sed ex illo purissimo aëris liquido, & sereno elemento coalita eaque nemine hominum temere visibilia, nisi divinitus speciem sui offerant.* De Deo Socratis.

dewelke menschen geweest waren / 't welk ik dan ook heb willen aanwysen. Want voor eerst 300 seyt Apuleus in sijn Tractaat van de Godt van Socrates dat de huysgoden (Lares) en die geene welke men nageesten (Manes) noemt / van het getal van die Dæmones zyn / dewelke menschen syn geweest ; en in de verklaringe van het leerstuk van Plato, seyt hy / dat de Dæmones die wy Geesten en Huysgoden noemen konnen / geagt worden Ministers van de Goden / als mede Gardianen van de menschen / en der selver Tolken te zijn / wanneerse yetwes van de Goden komen te begeeren of versoeken. Ten tweeden / geeft hy aan de Dæmones dewelke geen menschen geweest zijn / een ander ampt als dat van middelaars tusschen de Goden en de menschen. Hy seyt / dat se altijdt ontrent of by de menschen zijn, om haar by te staan / om op alle hare handelingen agt te slaan / en om selfs hare gedagten aan te merken : dat sy naar de doot van de menschen / met der selver Zielen henen gaan / om een getuygenisse van hun beleydt te geven / waar op dan haar oordeel gevelt wordt. Waar uyt komt te volgen / dat het ampt om de gebeden opwaarts naar den Hemel / en van daar de beloningen en Zegeningen weder naar beneden te brengen / aan die Dæmones dewelke menschen geweest zijn / toebehoorde. Dat is ook het selve 't welk Plato in de bygebrachte plaatsen geleert heeft. Die geene welke sich meer bysonderlijker nopende het onderscheydt van de Dæmones instrueren willen / konnen Marsilius Ficinus in sijn 10. Boek van de Rep. van Plato in 't eynde van dien / en over de Timeo cap. 4. lesen ; maar men moet indachtigh wesen / dat ik alhier niet anders versta als de Hemelsche Dæmones, de welke middelaars tusschen de Hemelgoden en menschen zijn / en de welke ook die geene zijn / die het volk in desselfs devotien aanmerkte ; want wat aangaat datter ook gevoelens zijn / die van quade Dæmones gewag maken / en wederspreek ik wel eygentlijk niet / doch mijn onderwerp in desen verplicht my niet / om van d'andere te spreken / noch ons zoodanigh een onderschepdt tusschen de selve te maken / 't welk alle de Heydenen niet gemaakt hebben. Zoo'er in Plutarchus menschen gevonden werden / de welke van quade Dæmones gewagen / daar sijnder ook weder andere / dewelke dat gevoelen veroordeelen. Alle de Dæmones waren na het gevoelen van Plato Goden / en die Philosooph en admitteerde geen andere als goede Goden. Wy hebben, seyt den (i) H. Augustinus, het gevoelen van *Plato*, den welke seyt, dat al de Goden goet zijn, en datter niet een quade Godt is, 't welk dan het gevoelen van die geene omstoot, de welke geloven, dat men de quade Goden met offerhande moet bevredigen, uyt vrese dat sy ons anders quaad mochten doen. (k) Celsus kende geen andere als goede Dæmones.

i Van de Stad Gods 8. Boek 13. cap.

k *Origines* tegen *Celsus* 8. Boek fol. 103.

Van het gevoelen van *Aristoteles*, en van de Stoische, en van het gevoelen van *Socrates*.

HEt bysonder gevoelen van eene Secte onder vele andere / en belet niet dat men aan 't generaal dat gevoelen 't welk 't aldergemeenst is / niet kome toe te eygenen. Ik beoogh alhier de generale devotie van de volken / en het gevoe-

voelen waar op dat de selve gefondeert was. 'T is niet nodigh dat men de byfondere gevoelens van sommige Philosophen welke door het gemeene volk niet naargevolgt wierden / daar omtrent aanmerke. De Peripatetici zijn weynigh tijdts naar den Apostel Paulus te voorschijn gekomen: en de intelligentien dewelke sy aan yeder kloot (Sphera) toe eygenden / en was geen ander dingh als dat van de Dæmones, welke de Platonici daar in plaatsten / volgens het getuygenis van Marsilius Ficinus. Dat en belettede nu niet dat sy echter geen geloof gaven aan de lucht Dæmones: waar van ik gesproken hebbe. Ik heb niets van hun de welke van die tijt waren / over dat subject gesien. Het gevoelen van Epicurus, den welke alle soorten van Geesten quam te verwerpen / gingh als doen meer in swangh / als dat van de Peripatetici, en ondertusschen belette dat de devotie niet / welke onder het volk volgens de leeringen van de Platonici, van de Pythagoristen, en van de Poëten in swangh gongh. Wat Aristoteles selfs aangaat / zoo hy den Autheur van het Boek van de Werelt is / zoo heeft hy waarlijk niet geloofft datter eenige Dæmones, noch goede noch quade / waren. (a) Hy heeft niet meer als een Godt geloofft / den welke in de hooghste plaats van het geheele al geseten zijnde / van daar alle de bewegingen / als van een Machine welke vele raderen en veele ressorten heeft / waar van 't eene van 't ander af hanght / reguleert al hoewel dat de bewegingen daar van verscheyden zijn: op gelijke wyse / seyt hy / dat een speelder van de Marionetten door een eerste ressort alle d'andere verscheyde bewegingen van die Machines doet bewegen. Volgens sijn getuygenisse zoo isser geen beter noch waardiger gevoelen van de Grootheyt en van de Majesteyt Gods, als dat 't welk beweert / dat die Souvereyne macht / de welke sijn Zetel in de hooghste Hemel heeft / aan alle andere dingen en selfs aan de verste af gelegene mede deylt / 't geene tot der selver conservatie noodsakelijk is. Hy en kan niet toestemmen het gevoelen van die geene / de welke gelooven / dat die macht selfs invloeyt / of geinsereert is in de dingen / die de selve onwaardigh zijn / en welke niet eerbaar souden zijn om genoemt te werden. Hy gelooft alzoo weynigh / dat de selve hulpe of eenige Ministers van noden heeft / maar dat se alles door een enkele en simple beweginge welke sy voort brengt / en de welke gevolglijk ook veele andere voort brengt / komt uyt te werken. Ondertusschen zoo bekent hy datter oude Autheurs zijn / dewelke geseyt hebben / dat alles van de Goden vol was; gelijk als Plato dat in der daat in sijn Epinomis uytdrukkelijk geseyt heeft. Die leere van een eenigh Godt, den welke alle dingen door sijn selve en sonder eenige hulpe beweegt / is ook van (b) Aristoteles in sijn Physica geleert / 't is waar dat hy in sijn (c) Metaphysica aan elke Hemel een gesepareerde onbeweeghelijke substantie de welke de bewegingen aan de Spheren geeft toepast. Maar in het tweede Boek van den Hemel Cap. 12. wil hy / dat den Hemel sich uyt sijn selven gelijk een Dier beweegt / en de selve een ziele geeft / welke dessels alder outste Vertaalders / zoo Grieken, Arabiers, als Latynen, redelijk genoemt hebben. Over sulks is het heel beswaarlijk om het bysonder gevoelen van Aristoteles te kennen. Hoedanigh het daar mede ook gelegen is / siet hier wat dat hy in het twaalfde Boek van sijn Metaphysica Cap. 8. seyt. Door onse voorgangers en dat selfs

a *Lib. de Mund. c. 6.*

b *Phys. 8. c. ult.*

c *Metaphys. 12. cap. 8. 9.*

van

van de outste, is geleert, dat de Sterren Goden, &c zijn. Indien nu yemandt, affonderende den geenen den welke alleen d'eerste is, van dit gevoelen is, al of die Ouden geloost hadden, dat d'eerste substantien, θεοὺς Goden zijn, die sal oordeelen, dat het selve Divin wel geseyt is.

Ik weet datter sommige zijn/ de welke niet gelooven willen/ datter eenige Heydenen zoo dwaas hebben geweest/ om te denken/ dat de Sterren Goden souden geweest zijn/ of dat Jupiter, Mars, &c. haar geassigneerde verblijfplaats souden hebben in die Planeten/ de welke naar haar naam genoemt zijn/ welke se/ zoo sy seggen/ niet dragen/ dan om dat men geloofde/ dat die Goden de bysondere regeringe over de influentie van de Sterren hadden. Het staat my niet voor/ dat ik die gedachten in eenige plaats gelesen hebbe. Daar is niets 't welk daar na gelijkt in alle de verscheyde gevoelens van de Wijsgeeren/ welke Cicero op dat subject in sijn Boeken van de Nature der Goden by brengt. Maar ik heb in sijn eerste Boek gevonden/ dat veele Wijsgeeren geloofst hebben/ dat de Sterren Goden waren. Plato leert ons in sijn Epinomis, dat het bezielde lichamen zijn/ de welke men als Goden aanbidden moet; en in sijn Cratylus, seyt hy/ dat die Goden, θεοί, genoemt zijn/ om dat sy gest[illegible]digh haren loop volvoeren. (d) De Poeten hebben gesongen/ dat Appollo in de Son geplaatst was/ even als in een wagen die hy bestierde/ en Diana van gelijken in de Maan/ &c. (e) Apuleus in sijn Boeken d'welke hy van de leere van Plato en van de Godt van Socrates geschreven heeft/ verdeelt de Hemel-Goden in sienelijke en onsienelijke/ en seyt/ dat de sienelijke de lichten van de Werelt/ de Son/ de Maan/ en de Sterren zijn.

d *Vossius de Idolis lib. 2. c.30.31.*

e *Deos Cælites partim visu usurpamus, alios intellectu vestigamus. Ac visu quidem cernimus, vos o clarissima mundi Luminas Labentem que ducitis annum. De Deo Socratis.*

Ik kome weder tot Aristoteles, en ik vinde/ dat men ten zijnen tyde geloofde/ dat de menschen Goden wierden. Hy seyt sijn gevoelen daar op niet; maar siet hier hoe dat hy in sijn sevende Boek van de Zeeden Cap. 1. spreekt. Indien, gelijk men het daar voor houdt, de Menschen Goden wierden, ter sake van de uytnementheydt van haar deught, zoo moet dan de hebbingh van haar gemoet, t'eenemaal aan een Dierachtighe hebbing tegen gestelt zijn. Eyndelijk in het sevende Boek van de Republijke Cap. 9. seyt hy/ dat de Goden door de Borgers ge-eert wierden/ en dat men de plicht van den dienst die men haar schuldigh is/ aan de outste/ de welke ruste van doen hebben/ toebrengen moet. Indien dat alles op die maniere by de Peripatetici ten tyde van den H. Paulus geleert is geweest/ zoo waren de Philosophen aan het gemeene gevoelen niet contrarie/ 't welk beweerde/ dat de Goden verstorvene menschen waren/ en de welke het object van aanbiddinge der levendige geworden waren.

Wat de Stoici aan belangt/ ik geloof wel dat deselve de mediatie van de Dœmones niet toestonden (f) om dat sy geloofden/ dat de Werelt de Souvereynen Godt was. En dat alle de Goden die onder verscheyde namen aangebeden wierden/ niet anders als de verscheyde deelen van de Werelt waren/ de welke alle bezielt en deelachtigh waren aan de Godtheydt van alles? Maar men weet wel dat het selve gevoelen niet onder het volk 't welk de Hemel-Goden en de Dœmones die middelaars tusschen de Goden, en de

f *Cicero de natur. Deor. l. 1. 2. n. 3.*

Menschen waren / noch door de wysen / dewelke een Souvereyne Godt, den Autheur en de Meester van de Werelt / en die boven de hooghste Hemelen verheven is / erkenden / aangenomen was. (g) Godt seyt *Trismegistus*, verheven boven de top van het alder hooghste der Hemelen, is over al, en beschouwt alle dingen. Want boven in den Hemel is een plaatse sonder Sterren, van alle lichamelijke dingen afgescheyden. Godt, seyt *Aristoteles*, heeft d'eerste Zetel, die 't alder hooghste verheven is.

Wat aanbelanght het gevoelen dat men van Socrates heeft / 't welk geleykstemmingh niet dat van de Christenen is / en bysonderlijk wegens dat van de voorsienigheyt; heb ik gelesen 't geen Xenophon in 't drie en vierde Boek van de gedenkwaardige dingen daar van schrijft. Ik heb daar inne wel een natuurlijke Philosophie welke met de Heydensche dwalingen omheist is / gevonden; maar ik hebbe niets Christelijks in gevonden. Hy spreekt hy naar altijdt van Goden in een meerder getal / en hy noemt de selve somtijdts Dœmones. In 't eynde van 't vierde Boek seyt hy / dat een Dœmon de welke hy ook Godt noemt / hem verhindert heeft om aan sijne Rechters te antwoorden: daar over hebben Apuleus en Plutarchus, elk een bysonder Tractaat gemaakt; 't eerste van Godt, en 't tweede van de Dœmon, of gelijk Amiot het vertaalt / van de familiare Geest van Socrates. Alle beyde beweerense / dat die Godt van Socrates een Dœmon, dat is te seggen / een van die mindere Goden was / welke onder de groote Goden geplaatst waren. Indien men dan gelooft dat 't geene Socrates in sijn vierde Boek seyt / dat men de Goden eeren moet naar de gewoonte van het Landt daar men in is / een seer Christelijke gedachte is / zoo sy in 't algemeen aangenomen is geweest / zoo moet men in het selve Boek sijn onderhoudinge met Theodota aan merken / en 't geen dat den gemelden Xenophon van de plaats van sijn gastmaal verhaalt / en ben ik dan wel versekert / dat schoon men selver Erasmus was / men echter niet soude uytroepen / Heyl. Socrates bidt voor ons! De wijse Heydenen selfs zijn niet wel voldaan geweest / van het discours van Socrates, rakende de Godheyt (h) sy hebben aangemerkt dat hy de Sonne / en het vernuft van een mensch Godt noemt / en dat hy somtijts zoodanigh sprak / als offer veele sulke Goden waren. Desselfs doot heeft hem veel eere toe gebracht / en heeft hem van veele doen aanmerken als een Martelaar die voor de ware gevoelens rakende de Godheyt gestorven was. Maar de waarheyt is / dat hy geen vast gevoelen daar ontrent hadt / en dat men hem niet heeft doen sterven / als om dat hy de gemeene gevoelens nopende de Goden, welke door de publijke authoriteyt bevestight waren / in twijffel getrokken en bestreden hadt. D'outvaders hebben niet betuygt / dat sy veel achtinge voor hem hadden / en die geene de welke hem den (i) Atheense spotnar noemt / zoo als hy in der daat was / (k) want de spotternye was sijn aangename figuur; en was niet gesint / om hem aan de Christenen tot een exempel voor te stellen. 'T geene den H. Augustinus van hem verhaalt / dat namelijk (l) yeder Godt gedient moet worden op die wyse, als hy selfs geordonneert heeft, dat men hem dienen soude, doet wel sien / dat een Heyden selfs erkent heeft / dat men sich naar de bevelen van de Godheydt gedragen moet / ontrent den dienst die men aan de selve toe brenght.

g *Deus supra verticem supremi Cœli consistens ubique est, omniaque circumspicit. Sic enim est ultra Cœlum locus sine stellis, ab omnibus rebus corpulentis alienis. In Asclepio.*

h *Cicer. de nat. Deor. l.* 1.

i *Arnob lib.* 8.

k *M. de Balsac rel. à Menand.* 1. *par.*

l *De consensu Ev. cap.* 18.

Maar hy toont ook dat dien Wijsgeer noopt met de ware kennisse van een eenigh God, den welke sigh door sijn woordt aan de Menschen geopenbaart heeft, verlicht is geweest. Hoe dat het ook is, het gevoelen van Socrates en was het gemeene gevoelen van de Heydenen niet: want (m) Xenophon verhaalt, dat dien Wijsgeer geloofde, dat de Goden over de Menschelijke dingen op een geheel andere maniere als veele niet en dachten, sorge droegen.

m In 't 1. Boek van sijn denkwaardige dingen.

Van de verblijf plaats van die *Dæmones* de welke Goden geworden waren, ende van het gevoelen van *Cotta.*

'T Is waar dat ik geseyt hebbe, dat de Dæmones de welke middelaars tusschen de Goden en de Menschen zijn, in de lucht woonen (a) den H. Augustinus heeft aangemerkt, dat sulks het gevoelen van de Heydenen was. De Goden, seyt hy, hare leeringe op brengende, bewonen de hoogste plaatse, de menschen de laagste, en de *Dæmones* de middelste. Want de woonstede der Goden is in den Hemel, die van de menschen op d'aarde, en die van de *Dæmones* in de lucht. (b) *Apuleus* seyt dat de *Dæmones* tusschen den Hemel en d'aarde, in de spatie van de lucht, die tusschen beyden is, sigh onthouden. Maar die lucht waar inne de Dæmones wonen, en is de naaste by d'aarde niet. Want seyt *Apuleus*, de Sterren staan om hoogh aan den Hemel, in *Æthere*, dat is te seggen, in den brandt van een heel suyver vuur. Waarom de lucht alleen onder de vier Elementen, sy de welke zoo veel plaats beslaat, van de natuur moest gelaten zijn geweest, en soude die van Dieren de welke bequaam zijn, om de selve te cultiveren ontbloot zijn, &c. Want 't geen dat sommige seggen, dat de vogelen de Dieren van de lucht zijn, en kan niet waar zijn. Daar is geen vogel die hooger vliegt als den top van den Bergh Olympus is; welke niet meer als eenige stadien boven d'aarde verheven is. Waar soude dan al die wyde spatie van de lucht blyven, welke sigh van de Maan af tot de top van d'Olympus toe uytstrekt? Soude die ontbloot van Dieren zijn? soude dat deel van de natuur doot en onnut zijn? Schout het wel aan. De vogels konnen niet anders als voor aardsche Dieren aangemerkt worden. Sy trekken haar voedsel van d'aarde; sy maken daar haare nesten; sy rusten daar als sy vermoeyt zijn; en de lucht die sy door haare vleugelen al vliegende slaan, en is niet anders als die laage lucht, welke 't naaste aan d'aarde is. De reden wil dan dat wy beseffen sullen, dat 't geene waarachtiglijk de lucht is, ook sijne bysondere Dieren heeft. Door alle die redenen beweert hy; dat de Dæmones de bewoonders van de lucht zijn, de welke boven de Olympius is. Dat is ook het gevoelen *Hermes* in *Asclepius*. Ik spreke, seyt hy, en van *Dæmones* die ik geloof dat by ons woonen, en van de lucht *Dæmones* de welke het meeste gedeelte van de lucht bewonen die boven ons en boven onse aarde is, alwaar geene mist op rijst, en al waar geen oproer gemaakt wordt.

a Van de Stadt *Gods* 8 Boek 14. 18. 21. 22. cap. En 9. Boek 12. cap.

b *De Deo Socratis.*

Wat de benedenste lucht aangaat, welke 't naaste by de aarde is; Hermes stelt die voor de verblijf plaats van de ongelukkige. Wanneer seyt hy, de ziele van 't lichaam afgescheyden is, zoo ondersoekt den grooten *Dæmon* der selver verdiensten. Zoo hy de selve met godtvrughticheyt en met gerech-

tig.

tigheyt verciert vint, zoo staat hy de selve toe om te mogen gaan naar die plaatsen die haar betamelijk zijn. Maar zoo hy deselve met sonden besoedelt en met gebreken bedekt siet, zoo werpt hij haar in de benedenste plaatsen, en stelt de selve voor de tempeesten en de onweders van de lucht, van water en van vuur welke dikmaals te samen strijden, bloot, over sulks sy dan met eeuwige smerten altijt aan gedaan zijnde, worden gestadigh tusschen den Hemel, en d'aarde door de omswevingen van de Werelt mede gevoert. Men moet die tempeesten en onweders tusschen den Hemel en de aarde wel aanmerken. Want de selve leeren ons, zoo my dunkt, genoegsaam wat dat den Hemel is, waarinne de Helden (Heroes) verheven zijn, en de spatie van de lucht boven de wolken, waar inne geen beweginge is, en welke gevolglijk de betamelijke plaatse voor de rechtvaardige zielen wesen moet.

Hoedanigh het met de selve ook gelegen mach zijn, ik voor my hebbe genoeghsaam doen sien, dat volgens de gemeene leere van de Heydens, de Dæmones middelaars, de zielen zijn van Menschen die in deughden gestorven zijn, en dat haar ordinaris woonstede in de alderhoogste en suyverste lucht is, waar van daan sy tot de Menschen neder dalen en naar de Goden op varen. Zoo ik geseyt hebbe dat de verdiensten van Hercules, Liber, &c. de selve in den Hemel verheven heeft, sulks is volgens het gevoelen der Heydenen, in de Wetten van de twaalf Tafelen, van Cicero in sijn eerste Boek van de Wetten bygebracht, uytgedrukt (c) Ik verhaal de selve alhier op de kant. Men moet dan seggen, dat den Hemel waarinne die luyden naar haar doot verheven waren, 't alderhoogste, en 't suyverste deel van de lucht was, 't welk dikmaals den Hemel genoemt wordt, en alwaar de verblijf plaats van die zielen was, de welke Dæmones wierden. Of wel men moet met Plutarchus seggen, dat Hercules, Liber, &c. van Dæmones in Goden zijn verandert, en by gevolge ook van de Lucht in den Hemel zijn verheven geweest. In der daat het gevoelen van Hesiodus, door den selven Plutarchus in sijn Tractaat van de Orakelen, welke opgehouden hebben, verhaalt, was, dat de zielen van deughtsame Menschen, in Helden of halve Goden verandert, dat de selve daar naar Dæmones, ja datse eyndelijk naar dat sy haar door de deught wel gesuyvert hadden, Goden wierden; behalven die geene welke Dæmones stierven, en die geene welke het voort liten gaan, en sigh op nieuws in sterffelijke lichamen begaven.

'T selve doet sien, dat de Hemel-Goden selfs, die het meerder gedeelte van de Menschen aanbaden, alzoo wel als de Dæmones Menschen geweest waren, en dat (d) den H. Augustinus reden hadt om te seggen, dat de gansche Godtsdienst van de Heydenen, beset was in den dienst van verstorvene Menschen. 'T welk hy ook seer wel bewijst met de authoriteyt van Varro en Trismegistus. Ik sal noch by 't geene dat hy seyt voegen, dat het geslacht Register van de Goden, en der selver daden daar de Poëten van gesongen hebben, en bysonderlijk door Hesiodus, serieuselijk als waarachtige geschiedenissen door Apollodorus in Prosa gerepresenteert zijn, aan de Volkeren geen ander gevoelen konden inboesemen, dan dat de Goden de welke sy dienden, Menschen geweest waren. Het kon niet anders zijn, of

c *Separatim nemo habessit Deos neve novos. Sed nec advenas. Nisi publice ascitos. Ritus familiæ, patrumque servanto. Divos & eos qui celestes semper habi lunæ colunto & ollos quos in cælum merita vocaverint Herculem, Liberum, Æsculapium, Castorem Pollucem Quirinum, deorum maniam Jura sancta sunto. Hos Cerodates, Divos habento.*

d Van de Stad: *Gods* 8. Boek 26. Cap.

of sy waren noch meer door de Apotheoses in die gedachten versterkt / als door welke sy van tijdt tot tijdt sagen / dat de publijke authoriteyt / sommige Menschen die men hadt sien sterven in 't getal der Goden stelden. De politique Magistraten / de Hoogepriesters en de Offerpriesters / de welke al te samen in die rangh moesten gestelt worden / deden hun best om dat gevoelen te doen beklijven. Hun voornaamste oogmerk was / om aan die geene welke aan den Staat / 't sy in Oorlogh of in Vreede / de beste diensten gedaan hadden / naar haar doot / de grootste eerplichten die immers mogelijk waren / te doen toebrengen / en om het volk door vrese voor de Goddelijke macht / die de zoodanige in den Hemel hadden / de welke sy op der aarde hadden gehoorsaamt / in toom te houden. Sulks blijkt bysonderlijk uyt de Boeken van de Republique van Plato. Hare Hoogepriesters en de Offerpriesters wierden uyt de voornaamste hoofden van 't volk gekosen / als welke de last van de Borgerlijke saken / of zoodanigh als het voor het wel wesen van den Staat nootsakelijk was / niet langer konnende dragen / tot Hoofden van de Godtsdienst aan gestelt wierden.

Wat het bysonder gevoelen aanbelangt / 't welk die Luyden van de ziele / van de aanbiddelijke Godheden / en van den dienst de welke aan de selve toegebracht wierdt / hadden / daar van kan men uyt de reden van een (e) Hoogepriester oordeelen. Ik ben gevoeligh geraakt geweest, Balbus, door de opwekkinge die gy aan mijn gedaan hebt, van te gedenken, dat ik *Cotta* een Hoogepriester ben. Ik sie wel, dat sulks seggen wil, dat ik de leere die wy van onse Voorouders nopende de onsterffelijke Goden ontfangen hebben, beschermen, en de Offerhanden, de Ceremonien en de Godsdienst mainteneren moet. Dat is ook mijn voornemen; ik heb dat altijt gedaan; en alle de redenen, het sy van geletterde of van de ongeletterde, en souden my dat gevoelen 't welk ik van mijn voorsaten, rakende den dienst van de onsterffelijke Goden, ontfangen hebbe, niet konnen benemen. Maar wanneerder van de Godsdienst gehandelt wort, zoo consuleere ik de Hoogepriesters die voor my geweest zijn, en niet d'Oude Philosophen. Ik geef meer geloof aan den *Wicchelaar Lælius* als aan d'aldergeleerste *Stoicus* van de werelt. Alle de Godsdienst van het Roomsche Volk bestaat in de Oofferhanden en in de Wicchelaryen; waar by men de voorseggingen, en de waarseggingen, waar van de uytleggers van de Sybillen en de *Wicchelaars* ons gewagen, voegen kan. Ik geloof niet dat men yetwes van alle die devotien moet versmaden; en ik ben verseekert, dat de fondamenten van onsen Staat op de Wicchelaryen van *Romulus*, en op de Ceremonien welke by *Numa* zijn ingestelt, gebouwt zijn. Daar hebt gy wat dat *Cotta* gelooft; en wat dat een Hoogepriester geloven moet. Seght my tegenwoordigh uwe gedachten, Want ik moet van uw die een Wijsgeer sijt, de reden van onse Godsdienst leeren, ik moet echter de selve op de Authoriteyt van onse Voorouders geloven, schoon dat men my daar van geen reden en quam te geven. Balbus hem gevraagt hebbende al 't geen hy begeerde / antwoorde hem aldus. De eerste sake is, dat schoon dat alle Meuschen, zoo sy niet t'eenemaal Goddeloos zijn, het daar in eens zijn, datter Goden zijn, en datter nietwes is 't welk mijn dat gevoelen uyt mijn gemoet kan

e *Cotta in Cic. de nat. Deor. L. 3.*

kan weghnemen, zoo ben ik echter daar van gepersuadeert door d'enkele authoriteyt van d'Ouden, en gy geeft my geen de minste reden, waarom dat men het niet en soude geloven. En een weynigh daar naar. Om dat gy niet 'en oordeelt, dat die waarheyt zoo baarblijkelijk is, als gy se wel sout begeren, zoo hebt gy door veele argumenten willen bewysen, datter Goden zyn. wat my aangaat, 't is my genoegh, dat onse Voorouders, ons 't selve by overleveringh hebben naargelaten. Maar gy versmaadt de Authoriteyten, en gy wilt met de reden strijden. Verdraagt dan, dat myne reden tegen de uwe aanloopt. Voorders zoo houdt hy door de reden/ de partye van de Atheisten staande/ waar van hy seyt/ niet te konnen renuntieren/ als om sich te houden aan de overleveringhe van syne Voorouders/ en uyt een deference aan der selver Authoriteyt. Wat sal men seggen/ bedient sigh die geene den welken voor Hoogepriester onder de Christenen speelt/ sigh ook niet heel wel van de maximen van den Hoogepriester der Heydenen? Moet men niet oordeelen/ dat die luyden/ de welke hebben willen/ dat wy de drie Eenigheyt/ de andere verborgentheden van de Godsdienst/ en selfs de de Godtheydt van de H. Schrifture selfs/ niet geloven sullen/ dan om dat alle 't selve by die geene/ de welke voor ons geweest zijn/ en dat op d'Authoriteyt van de Kerk/ of van der selver Leytslieden/ geloofst is/ veel van de Lessen van Cotta geprofiteert hebben? Maar moet men ook niet met een gevoelige droefheyt aan gedaan zijn/ dat men de waarheden van de Christelijke Godsdienst/ zoodanigh handelt/ gelijk men de fabulen van de Heydensche Godsdienst gehandelt heeft? Moet men niet seggen/ dat die Luyden de welke zoo luyt uyt verklaren/ dat sy aan de Godsdienst van Jesus Christus niet anders als op de Authoriteyt van Menschen geattacheert zijn/ geen beter gevoelen in haar gemoet hebben/ dan als Cotta van de Godsdienst van sijn valsche Goden hadt? In waarheyt het blijkt opentlijk/ dat die geene de welke haar Authoriteyt zoo seer doen gelden/ om dat sy de Leytslieden van het volk in de Godsdienst zijn/ het selve oogmerk hebben/ 't welk de Hoogepriesters ten tijde van Cicero hadden. Haar voornemen was/ om het gemeene volk in die gevoelens te houden/ die het selve hadt/ als mede in d'Oeffeninge van d'aangenomene Ceremonien/ sonder te willen toelaten dat men de Leere ondersoeken soude. Socrates koste het sijn leven/ dat hy de waarheyt ondersoeken/ en de gevoelens verbeteren wilde/ en de maximen die hem heeft doen sterven/ is met hem niet verstorven. Plato profiteerde van dat exempel/ en leerde aan Cotta, 't gunt wy van hem gesien hebben. Want siet hier hoe dat hy in sijn tweede Boek van de Wetten daar van spreekt. Ik heb geseyt, dat de Zielen der verstorvene eenige macht hebben, volgens welke sy voor de menschelijke saken sorge dragen. Sulks is waar, en men soude daar over lange redenen konnen voeren. Weshalven men zoo men ten minsten niet buyten sijn sinnen is, sulks op d'oude overleveringe, welke in 't algemeen aangenomen is, en op de Authoriteyt van de Wetgevers, die het bevolen hebben, geloven moet.

Van de dienst der *Goden*, en der *Dæmones.*

Vermits wy alhier op het subject zijn/ van die Dæmones die in Goden verandert zijn/ zoo moeten wy het selve niet verby gaan/ sonder eenige aanmerkinge te maken op 't geene dat (a) Plutarchus daar van seyt/ dat men namelijk de selve een dienst toebracht/ welke met den dienst van de Dæmones, en met die van de Goden vermengt was. 'T selve doet daarblijkelijk sien/ datter ten minsten eenigh onderschept/ in het gevoelen der Philosophen was/ nopende den dienst die men aan de Hemel-Goden verschuldight was/ en nopende die geene die men aan de Dæmones toebracht. En in der daat (b) Trismegistus den welke zoo dikmaals by den H. Augustinus geallegeert word/ seyt/ dat den Hemel, en de Hemel-Goden behagen scheppen, in de verwonderinge, in de aanbiddingen, in de lossangen, en in de gehoorsaamheyt van de Menschen. Hy maakt een groot verhaal daar over/ en hy eyndight met dese woorden (c) De Godtheydt te Vereeren, met een eenvoudigh gemoet, en met een reyn herte; haar werken te respecteren, en dankseggingen aan der selver welbehagen te doen, 't welk het eenigste is dat alleen goet is, dat is de ware Philosophie, welke niet met eenige moeyelijk makende curieusheyt besmet is. Eyndelijk zoo begeeft hy sigh tot den gebede; en Asclepius hem soetjes geseyt hebbende/ dat hy by sijne gebeden wierookingen en andere reukwerken voegen moest/ zoo wierd hy daar over moeyelijk/ en antwoordde hem aldus. *Asclepius* gy moest beter gedachten gehadt hebben, 'T is een soorte van Kerkschenderye, aan de Goden Wierook en andere dingen te offeren, wanneer men bidt. Want hem den welke selfs alle dingen is, en in welke alle dingen zijn, en ontbreekt niets. Maar wy bidden hem aan, als wy dank offeren. De grootste Wierookingen die Godt van ons eyscht bestaan hierinne, dat de sterffelijke Menschen hem de dankseggingen toebrengen. Mijn dunkt/ dat ik daar uyt afnemen kan/ het onderschept datter tusschen den dienst van de Goden, en die van de Dæmones was. 'T is seker dat den dienst der Goden een geestelijke dienst was/ welke in heylige meditatien/ in de genegentheydt van het herte/ in dankseggingen en in gehoorsaamheyt/ bestont: En dat de dienst van de Dæmones die gansche lichamelijke dienst/ en alle die pompe van Ceremonien was/ welke men in de toe-eygeningen van de Tempels/ in de inweyinge van de Beelden/ en in de offerhanden bespeurde. In der daat/ wat de Tempels aan belangt/ Trismegistus seyt/ dat gelijk den Souvereyne Godt, de Heere, en de vader, de Hemel-Goden gemaakt heeft, alzoo heeft ook den Mensch de Goden die in de Tempels zijn gemaakt. Het vervolgh van sijne reden wijst uyt/ dat hy pretendeert/ dat die Goden welke door de Menschen gemaakt zijn/ echter ware Goden zijn. T'zamen gestelt, seyt hy/ van een Goddelijke nature, en van een stoffe die by de Menschen gevonden werdt. 'T is waar, voegt hy'er by/ dat de Menschen geen Zielen konnen maken, maar sy roepen de Zielen van de (d) Dæmones of van de Engelen te rugh. (e) Apuleus sprekende van de Dæmones die hy van de tweede ordre noemt/ en de welke Menschen geweest waren/ seyt mede/ dat men die ge-

a Tractaat van *Isis* en van *Osiris.*

b *In Asclepio.*

c *Simpliciter mente & anima divinitatem colere.*

e *De Deo Socratis,*

d *Dæmonum vel Angelorum.*

geene Goden noemde, de welke een rechtvaardigh en verstandigh leven geleyt hebbende, door de Menschen ge-eert wierden, aan welke men Tempels consacreerde, en Ceremonien tot der selver eere instelde, en mitsdien de selve voor Godtheden hieldt. Het is dan baarblijkelijk / dat die Philosophen geloofden / dat de Tempels niet anders als aan de Dæmones de welke Menschen geweest waren / toe-ge-eygent wierden. Sy hadden ook het selve gevoelen van de Beelden. Trismegistus seyt / dat de Menschen de konst uyt gevonden hebbende om Goden te maken, de Zielen der *Dæmones* te rugh riepen, en in die Heyl. Beelden plaatsteden; en dat door dat middel de Beelden *(Idola)* de macht hadden, om goet en quaat te konnen doen. Merkt aan / dat in dien deele Idola en beelden / een en de selve sake zijn. Wat dat de Offerhanden en de Ceremonien aangingh / zoo sien wy / dat Apuleus de selve met de Tempels onder de eer plichten / welke men aan de Dæmones van de tweede ordre / dat is te seggen / die geene welke Menschen geweest waren / toebracht / gelijk stelt. Hy en seyt niet met wat door een dienstplichtigheydt dat men d'andere eerde / al hoewel hy ook seyt / dat men de selve Religieuselijk eeren moest. Siet hier voorts / hoedanigh hy spreekt van die dienstplichtigheydt / welke men aan de Hemel-Goden en aan de Dæmones toebrengen moet. Alle de Hemel-Goden genieten gestadigh in een eeuwige gelijk matigheydt, een en de selve gestalte des gemoets, welke nooyt buyten sijn bepalingen gedreven werdt, noch naar droefheydt noch naar vermaak. Godt en kan geen subject zijn, tot eenige bewegingen van daat noch van liefde. Hy kan noch tot gramschap getransporteert, noch met mede lyden aangedaan zijn. Hy is vry van alle passien. Hy kan noch bedroeft zijn, noch sigh vervrolijken, &c. Maar alle die dingen: en meer andere van die soorte sijn de *Dæmones* onderworpen (f) de welke in een middelmatige verheventheyt zijn: de selve zijn zoo als wy zijn, sy zijn bequaam om bevredight, en om bewogen te werden. Sy konnen gramschap op vatten, en ook mede lyden hebben. Men kan hare gunste door Offerhanden gewinnen, haar door gebeden vermurwen; en door verongelijkingen tot toorn verwekken, &c. (g) 'T is om die reden, dat men met geloove de verscheyden observatien van de Godsdienst, en de verscheyde devotien in de geheylighde Ceremonien, of Offerhanden, aan nemen moet. Dat wil seggen / dat zoo men geen andere als de Hemel-Goden considereert / welke door niets konnen geraakt werden / dat men dan alle de Ceremonien van de Godsdienst niet soude behoeven te observeren. Maar men soude alleenelijk op volgende het gevoelen van Trismegistus, de selve door een suyvere gehoorsaamheydt / en door dankseggingе eeren moeten. Maar dat ter oorsake van de verscheyden affectien / die de Dæmones onderhevigh zijn / men alle de Godsdienstige Ceremonien / waar door de Menschen trachten of de selve te bevredigen / of haar gunst te verwerven / observeren moet. Daar ontrent moet men aan merken / dat die Hemel-Goden, de welke geborens Dæmones waren / haar nature en haar eerste affectien niet t'eenemaal verloren hebbende / volgens de leere van Plutarchus, gelijk Goden en gelijk Dæmones ge-eert / en mitsdien een gemengden dienst ontfangen moeten: dat is te seggen / als men de selve door Lofsangen eerd / zoo als (h) Plato leert / dat men de

f *Dæmonum mediocritati.*

g *Unde & religionum diversis observationibus & sacrorum variis suppliciis fides impertienda est.*

h *In Epinomide.*

de Goden eeren moet/ zoo is het nodigh/ dat men haar ook Tempels bouwe/ dat men haar Offerhanden toebrenge/ en dat men sigh bemoeye om haar in de verscheydene Ceremoniele onderhoudinge van de Godsdienst te behagen/ even eens gelijk men dat ter eeren van de Dæmones practiseert. Gelijk dan die gansche menighte van Goden de welke de Heydenen in haar Tempels en door haar Beelden/ door Offerhanden/ en door verscheyde andere observatien aanbaden/ waren of Dæmones die middelaars zijn/ of wel Dæmones die in den Hemel zijn verheven/ sijnde alle Goden, de welke Menschen waren geweest/ gelijk dat uyt de beschryvinge van haar leven en van haar vergodinge is blijkende; waar uyt dan volgt/ dat de gansche Godsdienst van de Heydenen, in den dienst van verstorvene Menschen bestont/ en dat den (i) Apostel Paulus derhalven reden hadt om te seggen/ dat 't gene de Heydenen Offerden sy het selve aan de Afgoden (Dæmones) offerden. Op die wyse moet men de selve passagie over setten/en niet voor Duyvels. Want den Apostel spreeckt aldaar van het voorwerp van den dienst der Heydenen; naar de eygentlijke sin van de Heydenen selfs/ om dat hy het de selve naam geeft/ die het de Heydenen gaven.

i 1. Cor. 10. 20.

Maar ik moet alhier eene aanmerkinge maken welke my considerabel schijnt/ en welke my in gedachten is gekomen/ considererende de Hebreeuwsche termen/ welke de seventigh oversetters door het woort Dæmones vertaalt hebben. Dese woorden van den H. Paulus, 't geene de Heydenen offeren, offeren sy aan de Dæmones, en niet aan Godt, sijn een allusie op die van Deut. in 't 32. cap. v. 17. alwaar Moses spreekende van de Offerhanden welke de Israëliten aan de Goden van de Moabiten, en van de Midianiten geoffert hadden/ sept/ volgens de oversettinge van de seventige in de Biblia Vulgata en van Tremellius, hebben sy aan de *Dæmones* en niet aan Godt op geoffert, doch wy setten het over/ hebben sy aan de afgoden geoffert, de welke geen Goden zijn. De over settinge van de lxx. welke Paulus gevolght heeft/ komt waarlijk beter met de Hebreeusche Text over een/ als d'andere. Het woordt *Sched*, 't welk de lxx. en den Apostel Paulus voor dat van Dæmones over geset hebben/ heeft seer veel over een komste met het woort *Schaddai*, 't welk een van de namen is/ welke de H. Schrifture aan Godt alleen geeft/ om te beteekenen/ dat Godt genoegsaam voor sich selven en voor alle andere dingen is: De lxx. hebben dat woort *Sched* twee en twintigh maal overgeset met het woort Κασος, 't welk een Borst beteekent/ als welke een genoeghsaam voedsel voor de kleyne kinders verschaft/ en sy hebben het niet meer als tweemaal met het woort Dæmones vertaalt; namentlijk in die passagie van Deut. 32. 17. en Ps. 106. 37. 't welk ook de twee eenighste passagien sijn waar inne het gebruykt is/ om de tegenwerpen van een veroordeelde dienst/ te beteekenen. Ik merke aan/ dat het woordt *Sched* heel wel met het woordt Dæmon over een komt. Het was waarlijk een eerwaardige naam/ welke de naburige Volkeren van Israel, en bysonderlijk de Midianiten, welkers sprake met de Hebreeusche heel na quam/ aan de voorwerpen van hunne aanbiddingen gaven/ gelijk als de Grieken het woordt van Dæmones gaven aan die geene/ de welke sy meer als ordinaarlijk eerden. 'T geen ik daar uyt trekke is/ dat het naaste-

lijk

lijk blijkt / dat den Apostel de Leere van de Heydenen naar haar eygen gevoelens / en volgens de bekentenisse van haare wijste Philosophen heeft willen representeren / namelijk dat het geene sy offerden, dat sy 't selve aan de *Dæmones* offerden. En hy heeft te gelijk aan de Christenen de welke wisten wat voor dingen dat Godt voormaals veroordeelt hadt / en de welke de kracht van sijne allusie wel voelen konden / willen doen begrijpen / dat dien dienst Gode uyt ter maten onaangenaam was: Waar uyt dan volgde / dat sy in geender hande manieren aan d'Offerhanden van de Heydenen deelachtigh moesten zijn ; om dat door de bekentenisse van die geene selfs / die de selve offerden bleek / datse niet aan Godt maar aan de Dæmones geoffert wierden / als zijnde de selve dingen / aan welke het volk van Israel geoffert hebbende onder een naam / welke niet minder eerwaardigh / als die van de Dæmones was / den Heere daar door uytter mate vertoornt hadt. Waar door den H. Apostel twee generale saken heeft geleert. D'eerste zijnde / dat de Heydenen daar inne gesondight hebben / dat sy aan yemand anders als aan Godt offerden: De tweede daar inne bestaande / dat de Christenen aan geene Godsdienstige plichten welke niet eeniglijk aan Godt toegebracht werden / moeten deelachtigh zijn / met wat voor een reden dat men het selve ook soude willen bewimpelen / en wat voor een schoonen naam / dat meen ook aan de voorwerpen die men op sulke wijse komt te dienen / soude willen geven.

'T selve wordt ons ook geleert door het eerste gebodt van de Wet / gy sult geen ander Godt of geen andere Goden voor mijn aangesichte, of in mijn aangesichte hebben. Men moet twee dingen over dat gebodt gade slaan / 't eerste is / dat schoon'er geen ander als een eenigh Godt is, en dat een Afgodt niets in de Werelt is, dat echter al 't geen dat de Menschen haar selven voorstellen als een object van een Goddelijke dienst / Godt in de H. Schrifture genaamt wordt / om dat het selve door dat middel in de plaats van Godt, den welke het eenighste voorwerp van de Godsdienst wesen moet / gestelt wordt. 'T tweede is / dat in het selve gebodt Godt tegen die geene spreekt / de welke hem voor Godt erkennen / en de welke hem aanbidden willen. Hy verbiedt haar niet alleen om sijn dienst te versaken / om andere Goden te gaan dienen / maar hy verbiedt haar bysonderlijk ook / om andere in sijn tegenwoordigheydt / of nevens hem te dienen. Die geene de welke in de eerste misdaat vervallen (k) verwerpen d'Almachtige : en setten hem k 1. Reg.
achter haren rugge ; maar die geene welke de tweede misdaat begaan / 14. 9.
willen haar altijdt in de tegenwoordigheydt van d'Almachtige houden / en Elech. 23.
der selver misdaat bestaat daar inne / dat sy andere voorwerpen van de- 35.
votie voor sijn aangesichte nemen. De woorden van het gebodt schynen eenige voorwerpen van Godsdienst tusschen Godt en haar / en gelijk als voor sijn aangesichte of in het aangesichte Godts te beteekenen / om daar
mede die verschrikkelijke Majesteyt te bedekken / en ten eynde sy daar toe l Exod. 18.
met minder verschrikkinge souden konnen naarderen. Men kan seggen / 12. Ps. 42.
dat gelijk als onder de Wet (l) d'Arke het aangesichte Godts was (m) naar 3.
welke men gekeert zijnde aanbadt / 't welk het geloofs begrip van Godts te- m Ps. 99.
genwoordigheydt en gelijk als het middel was om tot hem te naderen ; soo 5. vergeleken met 1. Chron.
ook 28. 2.

n 1. Tim. 3. 16. ook onder het Euangelium is Jesus Christus dat aangesichte / (n) waar inne Godt geopenbaart is / en (o) waar door wy alleen toegank tot Godt hebben: dat gelijk als onder de Wet / Godt niet en wilde dat men een ander voorwerp van de devotie als hem / de welke uyt de Arke sprak hebben soude / noch dat men sich eenigh ander middel om tot hem te naderen / of een ander geloofs begrip van sijn tegenwoordigheydt / als die Arke voorstellen soude; zoo ook wil hy onder het Euangelium niet hebben / dat wy een ander voorwerp van devotie als hem die sich in Jesus Christus geopenbaart heeft / hebben / noch dat wy een ander middel om sijn gunste te verwerven / dan Jesum Christum (p) den eenigste Middelaar tusschen hem en de Menschen soeken sullen. De ongehoorsaamheydt van dat gebodt / is de dwalinge welke den H. Paulus voorseyt heeft als een quaat / welke in de Christelijke Kerke in kruypen moest / wanneer hy seyt / dat sommige van het geloof afvallen souden / sich aan verleydende Geesten en tot de leeringen der Duyvelen over gevende.

o Ephes. 2. 8.

p 1. Tim. 2. 5.

Van het woordt *Dæmon*, en van het woordt *Duyvel*, van de verschrikkinge die sy baren, en van het merkelijk onderscheydt datter tusschen die twee namen is. Als mede van de Ampten en Plichten van de *Dæmones*, van de Grafsteden, en van de Reliquien.

Ik weet wel dat het woordt van Dæmon, altijdt in 't gemoet van de Christenen een denkbeeldt van een hatelijk dingh ingedrukt heeft. Dat selve heeft aan haar altijdt gerepresenteert gehadt / of de voorwerpen van eene verfoeyelijke Afgoderye / of van die quade Geesten / de welke zy bykans gedurigh met die naam genoemt hebben / naar het seggen van (a) Origines, zoo beteekent het selve altijdt / 't een of 't ander van die dingen in het N. Testament / en Act. 17. 18. Het is daar toe ook ses of seven maal in de Oversettinge van de lxx. gebruykt geworden. Wy hebben bereyts twee plaatsen gesien / waar in het selve gebruykt is / om een woordt uyt te drukken / 't welk aldaar de voorwerpen van een onwettige aanbiddinge beteekent. In den 96. Ps. v. 5. wordt het genomen om het woordt *Elilim*, 't welk wy voor het woordt Afgodt vertaalen / uyt te drukken / en Esa. 56. 11. voor het woordt Gad, 't welk wy voor Hemelsche Heyrlegers vertalen / in die twee plaatsen wordt ook van valsche God-heden gesprooken. Boven dien zoo hebben de lxx. Oversetters het woordt Dæmones ook gebruykt / om het woordt *Sebhirim* Esa. 13. 21. uyt te drukken / 't welk wy viete bauw oversetten / en 't welk een soorte van wilde Beesten of van nacht Vogels / de welke schrik konnen baren / en de welke sigh in de puynhopen van Babylon naar der selver ruine onthielden / beteekent / en Esa. 34. 14. om uyt te drukken het woordt *Thyim*, 't welk een soort van wilde Beesten beteekent / welke sich in de Ruinen van Bosra onthielden. Het gemeenste gebruyk van het wordt Dæmon is geweest / om die middelmatige naturen tusschen Godt en den Mensch te beteekenen / die wy Engelen noemen / en die

a *Lib. 5. cont. Celsum Dæmonum vero nomen pravis semper addicitur potestatibus.*

die de (b) Heydenen selfs ook soo noemden. De Christenen hebben de quade Engelen Duyvelen genoemt / en hebben aan de goede absolupt de naam van Engelen gegeven. Die geene onder de Heydenen de welke quade Engelen erkenden / noemden de selve Cacodæmones (c) schadelijke Engelen. Maar volstandelijk soo was het woordt van Dæmones onder haar / een eerlijke naam; welke sy aan de gemeenste voorwerpen van haar Godtdelijke dienst toe pasten. Zoo dikmaals als de H. Schriftuur het selve gebruykt / om een voorwerp van Godsdienst daar door uyt te drukken / soo is het altijdt een vals voorwerp 't welk het selve betekent / en de Christenen merken het met een afschrik aan: maar de Heydenen hebben niet naargelaten / om die naam naar hare beteekenisse / voor een naam van een eerwaardigh dingh te nemen. Over sulks wanneer het in de Schriftuur een voorwerp van aanbiddinge beteekent / soo wordt het in een goeden sin genomen / by toepassinge op dat oordeel dat de Heydenen daar over maakten / en in een quaden sin / by toepassinge op het gevoelen van de Christenen. 'T is niet alleen in het 17. Cap. van Act. dat men gelooft heeft / dat het op die wyse in een goede sin kon genomen worden. Maar het is ook (d) in den eersten aan de Cor. in. t 10. Cap. al soo. Men kan het ook Openb. 9. 20. naar de gedachten van die aanbidders waar van wy gesproken hebben / in geen andere sin nemen / al hoewel dat wy het selve naar onse gedachte door het woordt Duyvelen oversetten.

Ik segge dan daar op / dat al hoewel het woordt Dæmon aan de Christenen niet anders als een hatelijk voorwerp representeert / echter moest men aan het selve ten minsten in de tijdt van den H. Paulus, daar van sulken grooten afschrik als van dat van Duyvel sigh niet inboesemen. Want eerstelijk soo betekent het woordt Dæmon in de Griecksche spraak / welke men als doen over al sprak / en die al de Werelt verstont / verstandigh en het woordt Duyvel, beteekent een Lasteraar. Ten tweeden / niemant nam het woordt Duyvel in een goeden sin / en het woordt Dæmon was een naam / die veele Menschen voor eerlijk hielden. De gewoonte om naar de wijse van het volk te spreeken / vermindert seer veel d'afkeer die wy souden hebben / en om ons neffens haar van een Term te bedienen die haar niet mishaagt / om de selve uyt te spreeken / soo wy ons daar van noyt als in een hatelijke sin bedienden. En al hoewel wy tegenwoordigh alle die dingen niet voor oogen hebben / en dat wy de woorden van Dæmon en van Duyvel als gelijknamige woorden nemen / soo hebben wy evenwel soo veel moeyte niet om ons soo wel van 't eerste als van 't tweede te bedienen. 'T is seeker datter altijdt in ons gemoedt eenige indruk van de uytleggingen van de woorden die wy somtijdts aan 't een of 't ander dingh geven / over blijft. Men remarqueert ook wanneer wy de H. Schriftuur lesen / dat het woordt Duyvel altijdt alleen en sonder eenige tytel / die eenigh onderscheydt geeft aan de dingen / aan welke die naam gegeven werdt / staat; maar dat 'er het woordt Dæmon somtijdts met eenige distinctie gestelt wordt / welke ons doet oordeelen / dat die Term soo wel aan goede als aan quade dingen toegepast wordt; gelijk als Luc. 4. 33. te sien is / alwaar van een geest van een onreyne Dæmon, of soo als sommige exemplaren behelsen van een onreyne Dæmon, gesproken wordt.

b *In Asclepio. Invocantes animas Dæmonum vel Angelorum.* Siet Viv. in 't 19. Cap. van sijn 9. Boek *De Civ. Dei.*

c *In Asclepio.*

d *Hen. Steph. in voce* δαίμων. *Cæterum quamvis* δαιμονίας & δαιμόνια *in Scr. Sacr. de spiritibus impuris passim legimus, sunt tamen qui apud Paulum ad Cor. 1. Cor. 10. poculum* δαιμονίων *referunt ad poculum quod* ἀληθῶς δαίμονα *Græci vocabant.*

Vermits wy alhier op het selve subject sijn / zoo kan een yeder wel zien / dat wy alhier twee merkelijke onderscheyden in die twee woorden considereren. 'T eerste is dat de H. Schriftuur het woordt Dæmon in 't enkelt en dubbelt getal aan een en de selve soorte van saken toepast; maar dat schoon de selve driemaal het woordt Duyvelen in 't meerder getal in de gemeene beteekenisse stelt / om daar mede uyt te drukken personen die tot lasteren genegt zijn / datse echter het selve noyt in 't enkel getal (in singulari) plaatst / om daar door de boose geest te beteekenen. 'T selve doet sien / dat de Schriftuur die twee namen / en de saken die sy beteekenen / zoo als wy doen / niet confonderen wil. De eerste plaats daar wy het woordt διαβολ& in in de Oversettinge van de lxx. vinden / is in het begin van het Boek Jobs, waar inne men het selve tot twaaf maal in twee Capittels vindt / en dat gestadigh om het woordt Satan, 't welk de naam van den boosen Geest is / den welke Job lasterde / en die hem verderven wilde / uyt te duyden. 'T eerste dat men het in het N. Testament leest / is in de Historie van de versoekinge van Jesus Christus. Mattheus en Lucas noemen den versoeker διαβολος, en Marcus noemt hem Satan. Sulks doet klaarlijk sien / dat die geene welk Job versocht / de selve is den welke Jesum Christum versocht heeft. 'T was ook sekerlijk den selve (e) die d'Apostelen begeerigh was te siften als taruwe (f) den welke aan Iudas sijn verraadt inbloes / (g) den welke het herte van Ananias verbulde / (h) den welke tegen ons machineert / en (i) den welke rontsom ons gaat als een Briessende Leeuw / soekende wien hy soude mogen verslinden. Het is dien (k) grooten Draak, d'Oude Slange, Duyvel, Satanas, en den aanklager onser Broederen genaamt, die de Werelt verleyt. En by gevolge / (l) den selven die onse Moeder Eva verleyt heeft. 'T is de selve (m) Satan, in 't Hebreus, en Duyvel volgens de Oversettinge van de lxx. die sich tegen de Hoogepriester Jehosiah kantede / en die ons afgebeelt is / twistende met den aarts Engel Michael, over het lichaam van Moses. 'T is den selve (n) die Jesus Christus de Vorst van dese Wereldt / en den (o) H. Paulus, den Godt deser eeuwe (p) de Vorst van de kracht des luchts noemt / (q) uyt welkers macht de Menschen door de predikinge des Euangeliums getrokken sijn. 'T is eyndelijk den selven (r) die het geweldt des doots hadt / en die (s) Jesus Christus door sijn doot overwonnen heeft. Men vindt in de Griekſche Autheuren van het Heydendom / dat woordt Duyvel niet in een enkelt getal gestelt / om of een Geest / of eenige singuliere sake te beteekenen; en ik meene niet / dat de Heydenen dien algemeene Lasteraar / dien tegenpartyder / of dien generale Vyandt van het Menscheiijke geslachte / die wy Duyvel noemen / gekent hebben. Die geene de welke geloofden datter quade Dæmones waren / en gaven aan haar dien naam niet; en die wierdt selfs aan die quade Godt, den Autheur van 't quaat / de welke sommige / hoewel seer weynige / seyden / dat aan den machtigen en goeden Godt tegen gestelt was / doch die sy niet anders aanmerkten dan als een jalourse en nydige Geest, die de Menschen / voor Godt lasterde / en die al sijn krachten inspande om de selve te verderven / niet gegeven. Wy kennen dien boose Geest / Duyvel en Satanas genaamt / niet anders als door de openbaringe

e Luc. 23. 31.
f Joh. 13. 2.
g Act. 5. 3.
h 2. Cor. 2. 11.
i 1. Pet. 5. 8.
k Apoc. 12. 9. 10. en 20. 2. 7. 8.
l 2. Cor. 11, 3,
m Zach. 3. 1. 2.
n Jud. 9.
o Joh. 12. 31. vergeleken met Apoc. 12. 10.
p 2 Cor. 4. 4.
q Eph. 2. 2.
r Act. 26. 18.
s Heb. 2. 14.

van

van het woordt Godts. Men moet dan observeren dat de H. Schrifture sprekende van de Dæmones, de welke voorwerpen van veneratie onder de Heydenen waren/ daar van dikmaals in een meerder getal spreekt/ naar de opinie van die Afgodische volkeren. Maar dat de selve noopt van de Duyvel of Satan, die de ware oorsaak van het onheyl der Menschen is/ spreekt/ als van een eenige/ aan welke de selve de opstant van de gansche Werelt/ en van alle de natien; alle de quade ingevingen die de particuliere verkoeren om quaat te doen; en alle de tegenstellingen aan de genade Godts, en aan het wel wesen van de Menschen/ attribueert.

Het twede onderschept 't welk ik aanmerke/ is/ dat de H. Schriftuure noopt het woordt van Dæmon aan eenigh levendigh Mensch toeschrijft; maar dat het dat van Duvvel en van Satan aan verscheyde persoonen geeft; gelijk als aan Hadad. 1. Reg. 11. 14. aan Reson, in 't selve Capittel v. 23. en 25. aan den H. Petrus Matth. 16. 23. in de selve sin als David dien naam aan Abisai geeft. 2. Sam. 19. 22. Die personen worden (t) Satan genaamt/ met een naam van de alder onsachelijkste en alder wreetste tegenpartyder van het menschelijke geslachte/ om uyt te drukken de grootheyt van de verongelijkinge welke sy gaven/ in tegenstellinge van 't geene sy ondernamen om te doen; Jesus Christus, seyt ook Joh. 6. 70. sprekende van Judas, dat hy een Duyvel is/ in de selve sin als die naam aan Haman, in de Oversettinge van de lxx. Over Esth. 7. 4. en 8. eerst gegeven wierdt/ alwaar het Hebreeuwsche woordt Tsar, 't welk een geweldige onderdrukker beteekent/ gevonden wordt. De reden van dat onderscheydt is/ om dat de Duyvel of Satan, een Reel en waarachtigh wesen/ en d'aldersiimste van alle Schepsels is/ waar door de H. Schrifture wil doen begrijpen/ wat dat die geene schynen te sijn/ aan welke sy die naam geeft/ in plaatse dat de Dæmones die door de Heydenen ge-eert wierden/ niets Reels waren/ en dat den H. Geest de naam van dingen die niets anders als imaginair waren/ aan geen persoonen heeft willen geven/ waar van sy de Reele hoedanigheden uytdrukken wilde.

t *Satan* betekent in 't generaal een tegenpartyder 1 *Reg.* 5. 4. *Ps.* 109. 4.

Ik voorsie dat men my alhier een tegenwerpinge sal maken/ en dat men my seggen sal/ dat men niet kan seggen/ dat de Dæmones van de Heydenen niets Reels waren/ vermits ik vast gestelt hebbe/ dat 't geene onder die naam aangebeden wierdt/ Zielen van verstorvene Menschen waren/ en datter sommige waren/ de welke onder de selve naam die Geesten die wy Engelen noemen/ begrepen. Daar op sal ik antwoorden/ dat de Engelen en de Zielen van de verstorvene Menschen/ in der waarheydt wel Reele saken in haar selven sijn; maar dat om de selve in dat Middelaars Ampt/ en in die kennisse van de Menschelijke saken/ mitsgaders in die macht om de selve te protegeren/ en om weldaden aan haar mede te deylen/ en boven al/ in die aanbiddelijke Goddelijkheyt/ welke der selver aanbidders haar attribueerden/ aan te merken/ de selve niets in der daat waren. Den (v) H. Paulus seyt het selve uytdrukkelijk. Ik weet wel dat hy daar van d'Afgoden/ dat is te seggen/ van de geheyligde Beelden in de Tempels van de Afgoden spreekt/ want dat is het/ welk het woordt Afgodt/ selfs in (a) Apuleus betekent/ doch den Apostel considereert die Beelden in haar selven niet/

v 1 Cor. 8. 4. en 10. 19.

a *In Asclepio.*

Vermits wy alhier op het selve subject sijn / zoo kan een yeder wel zien / dat wy alhier twee merkelijke onderscheyden in die twee woorden considereren. 'T eerste is dat de H. Schrifture het woordt Dæmon in 't enkelt en dubbelt getal aan een en de selve soorte van saken toepast ; maar dat schoon de selve driemaal het woordt Duyvelen in 't meerder getal in de gemeene beteekenisse stelt / om daar mede uyt te drukken personen die tot lasteren genegt zijn / datse echter het selve noyt in 't enkel getal (in singulari) plaatst / om daar door de boose geest te beteekenen. 'T selve doet sien / dat de Schriftuur die twee namen / en de saken die sy beteekenen / zoo als wy doen / niet confonderen wil. De eerste plaats daar wy het woordt διαβολ☉ in in de Oversettinge van de lxx. vinden / is in het begin van het Boek Jobs, waar inne men het selve tot twaaf maal in twee Capittels vindt / en dat gestadigh om het woordt Satan, 't welk de naam van den boosen Geest is / den welke Job lasterde / en die hem verderven wilde / uyt te duyden. 'T eerste dat men het in het N. Testament leest / is in de Historie van de versoekinge van Jesus Christus. Mattheus en Lucas noemen den versoeker διαβολος, en Marcus noemt hem Satan. Sulks doet klaarlijk sien / dat die geene welk Job versocht / de selve is den welke Jesum Christum versocht heeft. 'T was ook sekerlijk den selve (e) die d'Apostelen begeerigh was te siften als taruwe (f) den welke aan Iudas sijn verraadt inbloes / (g) den welke het herte van Ananias vervulde / (h) den welke tegen ons machineert / en (i) den welke rontsom ons gaat als een briessende Leeuw / soekende wien hy soude mogen verslinden. Het is dien (k) grooten Draak, d'Oude Slange, Duyvel, Satanas, en den aanklager onser Broederen genaamt, die de Werelt verleyt. En by gevolge / (l) den selven die onse Moeder Eva verleyt heeft. 'T is de selve (m) Satan, in 't Hebreus, en Duyvel volgens de Oversettinge van de lxx. die sich tegen de Hoogepriester Jehosiah kantede / en die ons afgebeelt is / twistende met den aarts Engel Michael, over het lichaam van Moses. 'T is den selve (n) die Jesus Christus de Vorst van dese Wereldt / en den (o) H. Paulus, den Godt deser eeuwe (p) de Vorst van de kracht des luchts noemt / (q) uyt welkers macht de Menschen door de predikinge des Euangeliums getrokken sijn. 'T is eyndelijk den selven (r) die het geweldt des doots hadt / en die (s) Jesus Christus door sijn doot overwonnen heeft. Men vindt in de Griekſche Autheuren van het Heydendom / dat woordt Duyvel niet in een enkelt getal gestelt / om of een Geest / of eenige singuliere sake te beteekenen ; en ik meene niet / dat de Heydenen dien algemeene Lasteraar / dien tegenpartyder / of dien generale Vyandt van het Menscheijke geslachte / die wy Duyvel noemen / gekent hebben. Die geene de welke geloofden datter quade Dæmones waren / en gaven aan haar dien naam niet ; en die wierdt selfs aan die quade Godt, den Autheur van 't quaat / de welke sommige / hoewel seer weynige / seyden / dat aan den machtigen en goeden Godt tegen gestelt was / doch die sy niet anders aanmerkten dan als een jalourse en nydige Geest, die de Menschen / voor Godt lasterde / en die al sijn krachten inspande om de selve te verderven / niet gegeven. Wy kennen dien boose Geest / Duyvel en Satanas genaamt / niet anders als door de openbaringe

van

e Luc. 23. 31.
f Joh. 13. 2.
g Act. 5. 3.
h 2. Cor. 2. 11.
i 1. Pet. 5. 8.
k Apoc. 12. 9. 10. en 20. 2. 7. 8.
l 2. Cor. 11, 3,
m Zach. 3. 1. 2.
n Jud. 9.
o Joh. 12. 31. vergeleken met Apoc. 12. 10.
p 2 Cor. 4. 4.
q Eph. 2. 2.
r Act. 26. 18.
s Heb. 2. 14.

van het woordt Godts. Men moet dan observeren dat de H. Schriftuur sprekende van de Dæmones, de welke voorwerpen van veneratie onder de Heydenen waren/ daar van dikmaals in een meerder getal spreekt/ naar de opinie van die Afgodische volkeren. Maar dat de selve noopt van de Duyvel of Satan, die de ware oorsaak van het onheyl der Menschen is/ spreekt/ als van een eenige/ aan welke de selve de opstant van de gansche Werelt/ en van alle de natien; alle de quade ingevingen die de particuliere verboeren om quaat te doen; en alle de tegen stellingen aan de genade Godts, en aan het wel wesen van de Menschen/ attribueert.

Het twede onderschept 't welk ik aanmerke/ is/ dat de H. Schriftuure noopt het woordt van Dæmon aan eenigh levendigh Mensch toeschrijft; maar dat het dat van Duyvel en van Satan aan verscheyde persoonen geeft; gelijk als aan Hadad. 1. Reg. 11. 14. aan Reson, in 't selve Capittel v. 23. en 25. aan den H. Petrus Matth. 16. 23. in de selve sin als David dien naam aan Abisai geeft. 2. Sam. 19. 22. Die persoonen worden (t) Satan genaamt/ met een naam van de alder onsachelijkste en alder wreetste tegenpartyder van het menschelijke geslachte/ om uyt te drukken de grootheyt van de verongelijkinge welke sy gaven/ in tegenstellinge van 't geene sy ondernamen om te doen; Jesus Christus, seyt ook Joh. 6. 70. sprekende van Judas, dat hy een Duyvel is/ in de selve sin als die naam aan Haman, in de Oversettinge van de lxx. Over Esth. 7. 4. en 8. eerst gegeven wierdt/ alwaar het Hebreeuwsche woordt Tsar, 't welk een geweldige onderdrukker beteekent/ gevonden wordt. De reden van dat onderschepdt is/ om dat de Duyvel of Satan, een Reël en waarachtigh wesen/ en d'aldersiimste van alle Schepsels is/ waar door de H. Schrifture wil doen begrijpen/ wat dat die geene schynen te sijn/ aan welke sy die naam geeft/ in plaatse dat de Dæmones die door de Heydenen ge-eert wierden/ niets Reëls waren/ en dat den H. Geest de naam van dingen die niets anders als imaginair waren/ aan geen persoonen heeft willen geven/ waar van sy de Reële hoedanigheden uytdrukken wilde.

t Satan betekent in 't generaal een tegenpartyder 1 Reg. 5. 4. Ps. 109. 4.

Ik voorsie dat men my alhier een tegenwerpinge sal maken/ en dat men my seggen sal/ dat men niet kan seggen/ dat de Dæmones van de Heydenen niets Reëls waren/ vermits ik vast gestelt hebbe/ dat 't geene onder die naam aangebeden wierdt/ Zielen van verstorvene Menschen waren/ en datter sommige waren/ de welke onder de selve naam die Geesten die wy Engelen noemen/ begrepen. Daar op sal ik antwoorden/ dat de Engelen en de Zielen van de verstorvene Menschen/ in der waarheydt wel Reële saken in haar selven sijn; maar dat om de selve in dat Middelaars Ampt/ en in die kennisse van de Menschelijke saken/ mitsgaders in die macht om de selve te protegeren/ en om weldaden aan haar mede te deylen/ en boven al/ in die aanbiddelijke Goddelijkheyt/ welke der selver aanbidders haar attribueerden/ aan te merken/ de selve niets in der daat waren. Den (v) H. Paulus seyt het selve uytdrukkelijk. Ik weet wel dat hy daar van d'Afgoden/ dat is te seggen/ van de geheyligde Beelden in de Tempels van de Afgoden spreekt/ want dat is het/ welk het woordt Afgodt/ selfs in (a) Apuleus betekent/ doch den Apostel considereert die Beelden in haar selven niet/

v 1 Cor. 8. 4. en 10. 19.

a *In Asclepio.*

niet / ik wil seggen in hare materie en in haare figure / welke yetwes waren; maar hy merkt haar zoodanigh aan als sy in de inbeeldinge van de Afgoden dienaars waren / de welke geloofden / dat sy Godtheden representeerden; dat het selfs niet meer simpele Beelden waren, maar zoodanige, die met gevoelen en met een geest vervult waren, de welke groote wonder werken deden: die de toekomende dingen wetende, de selve door droomen en meer andere middelen voorseyden; die de Menschen siektens toe sonden en de selve weder genasen; Heylige Beelden, in welke de Menschen de konst uyt gevevonden hebbende om *Goden* te maken, de Zielen van de *Dæmones*, of van de Engelen, *Dæmonum vel Angelorum*, de welke sy te rugh geroepen hadden, geplaatst hebben: Eyndelijk Afgoden; *Idola*, de welke alleen de macht hadden om goet of quaat te doen. Waar ontrent men sich alhier niet t'onpasse verbeelden kan / al 't geene dat men seyt / of in druk uyt gegeven heeft / van de Beelden van Lorette van Liessa en van / Ardilleros: ten dien opsichte verseekert ons den H. Paulus, dat den Afgodt niets is in de Werelt, om dat het geene dat men wil dat den selve wesen soude / alzoo weynigh als de kracht die men aan den selve toeschrijft, niemedal is; ja datter geen andere als een eenige Godt is, en dat 't geene de Heydenen offerden, sy 't selve niet aan Gode, maar aan de *Dæmones* offerden / welke niet anders als in gebeelde Godtheden waren.

'T gunt ik uyt die twee onderscheyden colligere / is / dat al hoewel de leere van de Heydenen nopende de Dæmones, en die geene die onder de Christenen dien conform in swangh gingh / waarlijk de Duyvel tot een Autheur hadt; Het oogmerk van den H. Paulus is in die passagie die ik aangetrokken hebbe / niet geweest / om te seggen / dat dat leeringen van de Satan, of van de Duyvel waren / welke hy niet komt te noemen; nochte ook niet dat het leeringen waren die door de Duyvelen ingegeven waren / alzoo'er niet meer als eenen Duyvel is / van welke den Apostel in 't enkelt getal (in singulari) gesprooken soude hebben / vermits'er in de gansche Schriftuur noyt anders gesproken is geweest; nochte ook / dat die van de Dæmones de welke niets in de Werelt zijn / voort gebracht souden zijn; maar dat het leeringen waren / welke de Menschen nopende den dienst van de verstorvene Menschen opvatteden / conform die geene / welke de Heydenen wegens hare Dæmones op gevat hadden. Veele Christenen, seyt (b) Vives, doen ordinaris qualijk in een saak de welke goet moest zijn; dat is dat sy de Santen en Santinnen op de selve wyse als Godt eeren, en ik en sie niet wat voor een onderscheyt datter in veele dingen wesen kan tusschen die opinie, die sy van de Heyligen hebben, en tusschen de gedachten die de Heydenen van hare Goden hadden.

b Over het 27. cap. van het 8. Boek van de Stadt Gods. *Multi Christiani in re bona plerumque peccant quod Divos Divasque non aliter venerantur quam Deum. Nec video in multis quod sit discrimen inter eorum opinionem de Sanctis, & id quod Gentiles putabant de suis Diis.*

Wat aan belanght de Ampten die sy aan hare Dæmones toeschreven / daar op sal ik alleen seggen / dat de selve door Plato, door Apuleus, door Plutarchus, en door Celsus, in de plaatsen die ik hier voren by gebracht hebbe / verklaart zijn / en dat alle die Autheurs steunen op de getuygenissen van Hesiodus, in sijn Poëmata, de Werken en de dagen genaamt. Plato in sijn elfde Boek van de Wetten / schrijft aan Vulcanus en aan Pallas de bescherminge toe van die werk Luyden / de welke aan de dingen die tot gemak van het le-

leven dienen arbeyden; ende aan Mars en Pallas de bescherminge van die geene/ de welke offensive en defensive wapenen maken/ en hy seyt dat de eene Godt over sulken dingh/ en een ander weder over een ander dingh præsideert. Siet het derde Boek van Arnobius, en Vossius de Idolatr. Gent. lib. 1. cap. 7.

De veneratie van de Grafsteden en van de Reliquien/ dunkt my/ dat in de Heydensche Autheuren genoegh bekent is. En gy kont de selve bysonderlijker vinden in het vijfde Boek van de Republique van Plato, en in Cicero in 't tweede Boek van de Wetten. Ook kont gy daar over het seste Boek van Arnobius lesen.

Datter niet meer als eene *Duyvel* of *Satan* is, en van de *Engelen*, waar van Openb. 9. 11. en 12. 7. 2. Cor. 12. 7. Jud. v. 6. en 2. Petr. 2. 4. gesproken wordt,

DAt ik segge/ (a) datter niet meer als eenen Duyvel of Satan is/ geschiedt daarom/ dat de H. Schriftuur welke my leert datter een is/ noyt anders als van een eenige spreekt/ aan welke de selve alle de verleydinge van de Menschen/ en alle het quaat 't welk tot der selver bederbinge strekt/ toe schrijft. Ik en ontken niet dat het tegenstrydigh gevoelen/ niet het alder gemeenste onder de Christenen is; en ik agte het soo gevaarlijk niet/ om die geene te willen veroordeelen/ die het selve staande houden; maar ik segge/ dat het my niet blijkt/ dat het eenigh fondament in het woordt Godts heeft/ en ik geloof dat het ergens anders uyt genomen is. a Siet in het voorgaande Artykel.

Wy hebben hier voren gesien datter Heydenen geweest zijn/ de welke geloofd hebben datter quade Dæmones waren/ de welke sy Cacodæmones en quaat doende Engelen noemden. Dat gevoelen wierdt ook onder de Joden aangenomen/ naar dat sy haar in veele Secten verdeelt hadden (b) de Sadduceen geloofden geen opstandinge/ noch Engel/ noch Geest. Maar de Phariseen, die 't meeste credijt onder het Volk hadden/ en de welke haar beste deden/ om de Sadduceen, soo veel als haar mogelijk was/ 't onder te brengen/ bedienden haar van alles/ om het gevoelen van de Geesten ter degen staande te houden. Sy omhelsden het Heydense gevoelen nopende de quaat doende Dæmones, en noemden Dæmon en Geest/ alle 't geene dat de Menschen extraordinaarlijk tormenteerde. Dat gevoelen is ook onder de Christenen aangenomen. Men houdt het gemeenlijk daar voor/ dat de Satan een Engel des lichts is/ de welke het hooft van veele andere is/ welke hy mede in sijne afval getrokken heeft/ en welke als noch op sijnen bevelen tegen de Menschen te werk gaan. Maar waar wordt het in de H. Schriftuure gesept/ dat de Satan een Engel/ en dat hy het hooft van veele Engelen was/ en dat sijn troup hem in sijn afval gevolgt heeft? Men sal my mogelijk de passagie in (c) de Openbaringe waar in den Apostel Joannes van den Engel des afgrondts spreekt/ tegenwerpen. Maar behalven dat het selve Boek veel Sinnebeelden behelst/ b Act. 23. 8. c Apoc. 8. 11.

welke niet bequaam zijn om een seeker leerstuk te fonderen / zoo doet den H. Joannes ook genoeghsaam in sijne eerste Capittelen sien / dat hy door het woordt Engelen afgesondene Mannen verstaat / en volgens die vertalinge geloof ik dat dien Engel des Afgronds in 't Hebreuws *Abaddon*, en in 't Grieks *Appollyon* genaamt / een Man is van Godt in sijn Toorn gesonden / om te verderven / en naar den Afgrondt te versenden. Die de Sprinkhanen / waar van dien Engel des Afgrondts de Konink genoemt wordt / wel wil aanmerken / sal geen groote moeyte hebben / om te erkennen / dat het een Mensch is / den welke het Hooft van die Menschen is / de welke upt den Afgrondt der dwalinge en der verwarringe opgekomen waren / om d'andere Menschen op een wreede wyse te tormenteren. En ik kenne niemant op welke het beter toepasselijk is / als op het groote Hooft van de
d Apoc. 12. 7. Monniken en van de Inquisitie. De Engelen van (d) den rooden Draak / de welke met den selve tegen Michael en sijne Engelen strijdt voeren zijn mede Menschen / Ministers van de Satan, om de Werelt te verleyden en te Tormenteren. Sy strijden tegen Jesus Christus 't Hooft van de
e Matth. 25. 41. Kerk en tegen sijn Dienaars; en het (e) eeuwigh vuur is voor haar zoo wel als voor de geene die haar gesonden heeft bereydt. (f) Dien En-
f 2 Cor. 12. 7. gel Satan, welke den H. Paulus met vupsten sloegh / was een valsch Leeraar / of een Apostaat, den welke hem hertnekkelijk tegenstreefde / om hem geen ruste te laten; en ik geloof dat het dien Alexander de Kopersmidt was /
g 1. Tim. 1. 20. en 2 Tim. 4. 14. waar van hy op een ander (g) plaatse spreekt / en den welke hem veel quaats hadt gedaan.

Men sal my noch verder willen tegenwerpen 't geene dat Judas op sijn sesde vers sept / van die Engelen / die haar beginsel niet bewaart en hebben / zoo als onse oversettingh mede brenght. Maar men sal daar in alzoo weynigh als in de voorgaande passagien / die troupen van Geesten die door de Satan gecommandeert wierden / en die hem in sijn afval gevolgt zijn / komen te vinden. Daar is selfs niet anders als het vooroordeel / 't welk daarinne voor Engelen kan vinden / 't welk noyt Engelen geweest zijn. Den H. Geest de welke niet anders als betamelijke namen aan de dingen geeft / en noemt geen Engelen als die geene / welke voor of tot verrichtinge van eenige saken afgesonden zijn. Die Geesten die men onder stelt dat de Satan in sijn afval in den beginne van de Werelt gevolgt zijn / en waren noch van Godt niet afgesonden geweest / en zoo den H. Judas van haar spreken soude / zoo soude hy haar als met eenige Ketenen van die tijdt af aan geboept zijnde / komen vertoonen; sulks dat sy noch voor noch naar dato Engelen of afgesanten hebben konnen zijn. By aldien gy de redeneringh van dien Apostel sonder vooroordeel leest / zoo sult gy bevinden / dat de gemeene verklaringe daar aan geen heel rechtmatige sin of toepassinge komt te geven. Sijn oogmerk is geloovige te verplichten / om volstandighlijk den strijdt des geloofs te strijden. En om het exempel van die geene niet naar te volgen / die de genade Godts in ontuchtigheydt veranderende, den eenigen heerscher Jesus Christus onsen Godt en Heere, quamen te verloochenen, en dat upt vreese voor Godts oordeel / waar van hy eenige voorbeelden geeft. 'T eerste van die voorbeelden is dat van de Israeliten, de welke naar hare verlossinge upt

Egyp-

Egypten ongeloovigh wierden / waar om se van ook verdelgt wierden. Suiks was bekent door de (h) Historie van hare opstant tegens die geene / die uytgesonden waren geweest om het Landt van Canaan te verspieden. Men stelt voor het derde voorbeeldt Sodoma en Gomorra, waar van de (i) Historie ook bekent was / en wegens welke de Propheten dikmaals gesproken hadden. Tusschen beyden stelt men voor een tweede voorbeelt / de straffe van d'Engelen / die met de Satan in den beginne van de Werelt afgevallen zijn / en die met eewige banden der duysternisse bewaart worden / waar van in geen plaatse van de Shrifture gesproken wordt / en waar van het voorbeelt als doen onbekent zijnde / niet bequaam was om de gemoederen te raken / nochte ook niet bequamelijk met d'andere geplaats wierdt. Men moet de Traditie of eenigh verlooren Boek daar toe niet by brengen. Want behalven dat alle 't geene 't welk men uyt de Traditie trekt / en alle 't geene dat men van verlooren Boeken seggen kan / seer onseker is / zoo heeft het gans geen apparentie dat den Apostel Judas tusschen twee exempelen die in de H. bladeren zoo bekent zijn / een ander exempel / waar van de H. Godt spraken die aan de Joden toe vertrouwt waren / en door de selve getrouwelijk bewaart wierden / gans geen gewagh maken / heeft willen plaatsen. Ik moet derhalven alhier vragen wat dat de Oversetters verplicht heeft om het Griekse woordt αρχην met het woort beginsel te vertalen / in dien het die begeerte niet en is / om daar in de val van veele Geesten / welke men nergens niet en vindt / en waar van van men / ik weet niet op wat voor een wyse gepersuadeert is / te konnen vinden. De Biblia Vulgata heeft dat woordt over geset door dat van Principatus, 't welk hooghevdt en heerlijkheydt betekent / en 't welk niet wel over een komt met benden van geesten / die aan een hooft gehoorsamen moeten. Indien ghy op de verdere redeneringh van den H. Judas wel komt te letten / gy sult daarinne heel licht d'afgesondene om het Lant van Canaan te gaan verspieden / konnen vinden / de welke (k) de Opperste van elke stamme, en Hoofden van de Kinderen Israels waren, en welke in die gelegentheydt niet en observeerden / 't gunt met die rangh die sy hadden over een quam / weshalven sy de selve ook (l) met haar leven quamen te verliesen. Den H. Judas leyt haar twee misdaden te laste / d'eene is dat sy hare waardigheydt niet bewaart hebben / dat is te seggen / dat sy de moedt niet gehadt hebben / die de Hoofden van het Volk hebben moesten / en d'ander dat sy hare woonstede / of het Landt dat haar toequam verlaten hebben / dat is te seggen / dat sy daar van gerenuntieert / of het voornemen om daar in te trekken / laten varen hebben; 't welk seer wel de personen / daar ik van spreke / komt af te beelden. Men kan suiks ook seer licht af nemen uyt 2 Pet. 2. 4. alwaar geseyt wordt / dat Godt d'Engelen niet gespaart heeft die gesondight hebben. Want die woorden / die gesondight hebben, betekenen heel wel die geene / van welke den Apostel Paulus spreekt Heb. 3. 17. Die sondighden. Welkers lichamen in de woestyne gevallen zijn, en wegens welke Godt gesworen heeft, dat sy in syne ruste niet souden ingaan. Dat zijn eygentlijk de selve de welke rebelleerden / wanneerse op het poinct stonden / om in het ontdekte Lant in te gaan. 'T is waar dat het geene 't welk den H. Petrus seyt / op alle afgesan-

h Num. cap. 13. en 14. Deut. 1. Ps. 95.

i Gen. 18. en 19. Deut. 29. 23. Esa. 1. 9. en 3. 9. en 13, 13. Jer. 23. 14. en 49. 18. Tren. 4. 6. Esech. 16. 46. &c.

k Num. 13. 3. 4.

l Num. 14. 37.

ten Godts die tegens hem rebelleeren / kan toe gepast worden: Maar daar is in de Schriftuure geen exempel van een opstant van de afgesondene Gods, die zoo opmerkelijk is als die van dese Luyden / de welke henen gingen om het Landt van Canaan te verspieden / en die opstant is die geene welke de alderhatelijkste aan Godt geweest is / en die hy ook met de aldergrootste strenghepdt gestraft heeft.

Men vraagt of Menschen die van Menschen afgesonden zijn geweest / wel met die naam van Engelen konnen genoemt werden / de welke aan geen andere als aan Godts Boden schijnt toe te behoren? Waar op ik antwoorde en segge / dat die personen die het Landt van Canaan gingen verspieden / afgesanten van Godt waren / vermits de selve op Godts bevel uyt gesonden wierden / den welken selfs hare personen daar toe gedesigneert hadt. Num. 13. 2. 3. Ik sal hier noch by voegen / dat behalven het gewoone gebruyk van dit woordt Engel in de Prophane Schryvers en Autheuren / datter ook niets gemeender in de Griekse Oversettinge van het Nieuwe Testament / als dat woordt is / om afgesondene van Menschen te beteekenen. Zoo werden d'afgesondene van Jacob aan Esau genaamt. Genes. 32. 3. Die van Moses aan de Konink van Edom. Num. 20. 4. Die van Josua naar de tente van Achan, Jos. 7, 2. Die van Gideon naar Ephraim. Jud. 7. 24. en meer als vijftigh andere. Het selve gebruyk is selfs in het Nieuwe Testament niet onbekent. Gy sult het vinden / Act. 12. 15. en Jac. 2, 25. Alwaar de twee Mannen die Josua uyt sond om het Landt van Jericho te verspieden / Engelen genoemt worden. Welken volgende gy ook niet vreemt sult vinden dat de Apostelen Petrus en Judas die naam gegeven hebben aan die geene die Moises uyt gesonden heeft / om het Landt van Canaan te verspieden.

Van de *Dæmones* of Geesten, die *Jesus Christus* uyt de Lichamen der besetenen uyt dreef, en van de Geesten *Python*, of de waarseggende Geesten.

Ik sal die Geesten geen Duyvels noemen / om dat de Schriftuure de selve noyt zoodanigh noemt / en om dat de selve niet meer als van eene Duyvel spreekt. Maar ik kan die geene welke de Menschen / ten tyde / wanneer Jesus Christus op de Werelt verkeerde / tormenteerden / wel Geesten en Dæmones noemen / om dat de Schriftuure aan de selve dikmaals die namen geeft. Ik merk wel dat men my sal tegenwerpen / dat zoo dat Geesten en Dæmones waren / dat het dan quaadt aardige Geesten en boose Dæmones geweest zijn / de welke buyten twijffel in dienst van de Satan, als het hooft van de quaadaardige Geesten waren / en welke men by gevolge wel Duyvels noemen kan. Maar ik bidt u dat ghy considereren wilt / dat ik noch niet gedefinieert hebbe / wat dat het was / en dat ik maar alleen geseyt hebbe / hoe dat ik de selve volgens de Shriftuure die sich naar de tale van de Menschen komt te voegen / en de dingen zoodanigh noemt als de Menschen die gewoon zijn te noemen / soude konnen benamen. De selve maakt geen swarighepdt / om de Dæmones als voorwerpen van de aanbiddinge der

Heydenen te noemen / om dat sy de selve zoo noemden / al hoewel dat die voorwerpen niet anders als imaginair waren; sy noemt ook Baal, dat is te seggen / Heer en Meester, dien Afgodt / welkers dienst in Israel ten tyde van Achab ingevoert wierdt / om dat dessels aanbidders hem alzoo noemden / schoon dat hy niets in de Werelt was / alzoo weynigh als het de Dæmones zijn. Mitsdien gelijk men gewoon was dat geene / 't welk de Menschen plaagde / Geesten en Dæmones te noemen / zoo geeft haar de Schriftuure ook sonder eenige swarigheydt daar in te maken / de selve namen (a) Daar was niets gemeender onder de Joden, als om aan de quaadaardige Geesten, de alderhatelijkste qualen toe te schrijven, en boven al de sulke, door welke de lichamen met geweit geslingert, of het gemoedt met Phrenesien aangedaan wierdt. De dwasen seyt (b) Vives, en de uytsinnige wierden van de Heydenen *Dæmoniaci* genoemt. Ook werden de driften door welke wy vervoert worden van veele *Platonici*, *Dæmones*, genoemt, seyt de selve Vives, op een andere plaatse. Ik sou dan wel konnen seggen / dat die Geesten of die Dæmones waar van Jesus Christus de Menschen verloste / Phrenesie, dolligheydt, vallende siekte, maansiekte / Hippocondriaca, &c. Ja selfs ongemeene heete koortsen / waren. (c) Want alle die dingen waren Dæmones of Godt-heden onder de Heydenen. Sy waren 't wel in der daat en waarheydt niet; maar gelijk als ik aangemerkt hebbe / de Schriftuure spreekt / gelijk als het Volk sprak / en sy geeft aan de dingen de selve naam / die men gewoon was daar aan te geven. Zoo men nu aan d'andere zijde veele dingen met opmerkinge eens considereert / aan welke de H. Schriftuure de naam van Geest geeft / zoo sal men bevinden / dat de selve niet anders zijn / als seekere driften door welke de Menschen bewogen of gedisponeert worden. (d) Dien andere Geest met welke dat Caleb aangedaan was / en was niet anders als sijn gelove en sijn moedt / die aan de ongelovigheydt en blohertigheydt van sijne mede gesellen tegen gestelt was. (e) Dien Geest de welke Senacherib naar sijn Landt deedt wederkeeren / was de vreese die hem bevongh / wanneer hy de doode liken sagh; die door den Engel verslagen waren. Dat nieuwe herte en dien nieuwen Geest / welke Godt beval (f) dat sijn Volk soude aannemen / zijn sekerlijk nieuwe gevoelens en nieuwe genegentheden. De Geest van Hoererye / waar van Hoseas in sijn 4. Cap. v. 12. en in sijn 5. Cap. v. 4. spreekt / is de drift tot die ondeugt. Wanneer Jesus Christus tegen de twee Zoonen van (g) Zebedeus seyde / gy lieden weet niet door wat Geest dat gy gedreven wort / dat was om haar te doen begrypen / dat sy de natuur van de drift die haar deed spreken / niet wel en kenden. Die Geest des diepen slaaps waar van Esa. 29. v. 10. en Rom. 11. v. 8. gesproken wordt / is niet anders als de natuurlijke verstoktheydt / waar aan Godt de Menschen over geeft en aan welke hy de uytwerkinge van sijne genade niet wil mede deylen. De Geest van sachtmoedigheydt 1. Cor. 4. 21. en de sachtmoedigheydt des Geestes zijn een en de selve sake. In een selve Geest te wandelen 2. Cor. 12. 18. dat is te handelen door de bewegingen van een selve yver. 'T geen dat onsen Heere Jesus Christus Matth. 12. 43. seyt van den onreyne Geest / den welke uyt sijn huys gegaan zijnde; en het selve wederkerende ledigh / met besemen ge-

a *Lichtfoot hor. Heb. in Matth.* 17. 15 bewijst sulks door verscheyde passagien van de *Rabynen.*

b Over het 18. Cap. van de Stadt *Gods.*

c *Cic. de nat. Deor. l.* 3. *Arnob. l.* 8. *Vossius de Idol. Gent. l.* 2. *c.* 19. & *l.* 8. *c.* 5. & 6. *Natal. Comes l.* 4. *c.* 4.

d Num. 14. 24.

e Esa. 37. 7. 36. 37.

f Esech. 18. 31.

g Luc. 9. 55.

gekeert en verciert vondt / en daar seven andere Geesten welke slimmer als hy waren in brenght / is een parabel / welke van die dingen die gemeenlijk onder 't gemeene Volk gesept of vertelt wierden / ontleent is / en welke geensints van eenige gewaande Geesten kan gesept of uyt geleyt worden; maar welke heel wel verstaan kan werden van een ondeught / waar van een Mensch sich voor een wyle tydts onthouden heeft gehadt / sonder sigh selven nochtans tot d'oeffeninge van deught te schikken; sulks de drift tot die ondeught weder komende / desselfs plaats met veel meer macht als te voren ook weder komt in te nemen / en als dan met veele andere die de selve ge-
h 2. Pet. 2. 20. woon zijn te volgen / vergeselschapt is (h) den H. Petrus maakt een uytleg-
gingh over die parabel / wanneer hy sept / dat naar datse door de kennisse des Heeren en Zaligmakers Jesu Christi; de besmettinge der Werelt ontvloden zijn, en in de selve wederom in gewikkelt zijnde, en van de selve overwonnen werden, zoo is haar het laatste erger geworden dan het eerste. Wat aan belanght, sept de Jesuit Maldonatus, dat hy henen gaat, en seven andere Geesten, die slimmer als hy zijn, mede neemt, en betekent niet anders, als dat die geene de welke seer eerbare Luyden zijn, haar deught komende te verliesen, met de Goddelijke genade te verwachten, als dan ordinaris de slimste worden; gelijk als of in plaatse van een onreyne Geest die in haar was doen sy goet waren, dan'er seven in gekomen waren, &c.

Naar dat gy dit alles wel geconsidereert sult hebben / zoo versekere ik my / dat gy niet meer vreemt sult vinden / dat siektens / of lichamelijke driften / die zoodanigh zijn als ik alhier verhaalt hebbe / naar het gemeene gebruyk Dæmones of Geesten / en selfs onreyne en quaadaardige Geesten zijn genoemt geworden / wanneer men siet dat de selve naam van Geesten en van
i Num. 5. 14. boose Geesten ook gegeven is aan (i) jaloursheydt / aan (k) ongelovigheydt /
aan die (l) raserny welke Saul van tijdt tot tijdt aan dreef / en welke door
k Jud. 9. 23. het geluyt van Musijk Instrumenten gestilt wierdt / aan (m) de beswy-
l 1. Sam. minge / en aan (n) de siekte van die Vrouwe / de welke tachtigh jaren
16. 10. 23. krom gelegen hadt / die gedagte is ook zoo veel te waarschijnelijker / om dat de
m Esa. Dæmoniaci onder verscheyde soorten van siekten welke Jesus Christus genas /
19. 14. genoemt zijn geworden. Men braght by hem, sept den H. Mattheus, alle
n Luc. 13. 11. die qualijk gestelt waren, met verscheyde siekten en pynen bevangen zijnde,
o Matth. besetene (*Dæmoniaci*) en maansieke, en geraakte, en hy genas de selve. Door
4. 24. die genesingen deedt Jesus Christus sien / dat hy de beloofde Messias was / van welke alle die dingen voorsept waren. Want den gevangen Joannes de Dooper tot hem twee van sijne Discipulen gesonden hebbende / om hem te vragen of hy die geene was die komen moest / of dat sy een ander te verwachten hadden (p) zoo genas hy in haar tegenwoordigheydt veele personen van verscheyde siektens, qualen, en boose Geesten, en maakte ook veele blinden siende. Wyders zoo seyde hy tegens haar aldus. Gaat heenen en bootschapt aan Joannes 't geene gy gesien en gehoort hebt; namentlijkt dat de blinde siende worden, de kreupelen wandelen, de melaatsche gereynigt worden, de doove hooren, de dooden opgewekt worden, en dat den armen het Euangelium verkondight wordt. Waar op eyndelijk Joannes de Dooper haar deedt erkennen / uyt de gelijkformigheydt van 't geen dat sy

gesien hadden / niet de (p) Prophetien / dat hy waarlijk de Messias was. p Esa. 35.
Waar op staat aan te merken / dat al hoewel de Dæmoniaci ook genoemt 56. en 61.
werden onder die geene / die de Discipulen van Joannes sagen genesen / zoo 1. 2.
zijn de selve nochtans in de bygebrachte Prophetie niet genaamt / 't welk
doet sien / dat sy onder de tytel en het getal van de genoemde siektens in die
bygebrachte Prophetie moeten begrepen zijn / en dat het maar een nieuwe
naam aan die qualen / welke de Propheten anders genoemt hadden / vol-
gens het gebruyk van die tijdt / gegeven is. Want men moet altijdt ob-
serveren / dat het niet alleen de grootheydt van de mirakelen is / welke
Jesus Christus voor de ware Messias heeft doen kennen: maar voornament-
lijk dat de mirakelen die hy gedaan heeft de selfde waren / die van hem voor-
sept waren dat hy doen soude. Ondertusschen zoo siet men niet / datter
voorsept is geweest / dat hy Dæmones ofte boose Geesten uyt de lichamen
der Menschen soude uytdryven. Maar daar was voorsept / dat hy aller-
ley siektens genesen soude / en sulks doet sien / dat die Dæmones of Gee-
sten / van welke hy haar verlossen soude / siektens waren. In der daat
de maansiekte ofte de vallende siekte / welkers toevallen op sekere tyden van
de mane weder komen / en sulke welke dat kindt plaaghde / waar van Matth.
17. 15. gesproken wordt / is een natuurlijke siekte. Onder tusschen zoo
wordt'er gesept / dat als Jesus Christus de selve genas / zoo bestrafte hy de
Dæmon, die van het Kindt uytgingh / en het wierdt genesen v. 10. 'T
selve doet dan sien dat die siekte / en die Dæmon een en 't selfde dingh waren.
Wyders datter gesept wordt / dat Jesus Christus de Dæmon bestrafte / dat
is in de selve sin alsser Luc. 4. 39. gesept wordt / dat hy de koortse bestrafte /
die de Schoonmoeder van den Apostel Petrus hadt. Datter op een andere
plaats (r) gesept wordt / dat men sich verwonderde / dat hy met macht r Luc. 4.
en kracht de onreyne Geesten geboodt / en dat sy uytgingen / is in de selve 36.
sin als'er Marc. 4. 39. 41. gesept wordt / dat naar dat hy de windt bestraft /
en tegen de Zee gesept hadt / dat sy stille soude zijn / d'eene tegens d'ander
sepde / wie is dese / dat selfs de windt en de Zee hem gehoorsaam zijn. De
siektens welke bysonderlijk Dæmones of boose Geesten genoemt wierden /
waren zoodanige siektens / welke alle het verstant of het gebruyk der sinnen
wegnamen / en in welke by gevolge een heel andere Geest / als die geene die
der wesen moest / of een heel andere gestalte van de Ziele quam te blijken.
'T was daarom dat de Joden (s) om de verswaringe die sy aan Jesus Chri- s Joh. 10.
stus wilden toe duyden / sich niet vernoegden met te seggen / dat hy buyten 20.
sijn sinnen was; Maar sy sepden / hy heeft een Dæmon, of een Dæmon
besit hem; 't welk sy ook in 't vervolgh verklaarden daar by voegende / hy is
buyten sijn sinnen. En 't selve doet sien / wat dat het is / 't geen sy t'elkens als
sy hem verweten (t) dat hy een Dæmon hadt of daar van beseten was / t Joh. 7.
daar door verstonden. In die sin hadt die besetene waar van Marc. 5. 1. en 20. en 8.
Luc. 8. 28. &c. gesprooken wordt / den welke met veele soorten van dwaas- 48. 52.
heydt aangedaan was / reden om sijn selven Legio te noemen / in die ge-
dachten / die desselfs verscheyde uytsporigheden / die hy selfs gevoelde / hem
gaven / dat hy van veele Dæmones beseten was. Die ellendige / aan
welke (v) de Euangelist Mattheus een mede gesel toevoegt / was een uyt-

gekeert en verciert vondt / en daar seven andere Geesten welke slimmer als hy waren in brenght / is een parabel / welke van die dingen die gemeenlijk onder 't gemeene Volk geseyt of vertelt wierden / ontleent is / en welke geensints van eenige gewaande Geesten kan geseyt of uyt geleyt worden; maar welke heel wel verstaan kan werden van een ondeught / waar van een Mensch sich voor een wyle tijdts onthouden heeft gehadt / sonder sigh selven nochtans tot d'oeffeninge van deught te schikken; sulks de drift tot die ondeught weder komende / desselfs plaats met veel meer macht als te voren ook weder komt in te nemen / en als dan met veele andere die de selve gewoon zijn te volgen / vergeselschapt is (h) den H. Petrus maakt een uytlegginge over die parabel / wanneer hy seyt / dat naar datse door de kennisse des Heeren en Zaligmakers Jesu Christi; de besmettinge der Werelt ontvloden zijn, en in de selve wederom in gewikkelt zijnde, en van de selve overwonnen werden, zoo is haar het laatste erger geworden dan het eerste. Wat aan belanght, seyt de Jesuit Maldonatus, dat hy henen gaat, en seven andere Geesten, die slimmer als hy zijn, mede neemt, en betekent niet anders, als dat die geene de welke seer eerbare Luyden zijn, haar deught komende te verliesen, met de Goddelijke genade te verwachten, als dan ordinaris de slimste worden; gelijk als of in plaatse van een onreyne Geest die in haar was doen sy goet waren, dan'er seven in gekomen waren, &c.

h 2. Pet. 2. 20.

Naar dat gy dit alles wel geconsidereert sult hebben / zoo verseekere ik my / dat gy niet meer vreemt sult vinden / dat siektens / of lichamelijke driften / die zoodanigh zijn als ik alhier verhaalt hebbe / naar het gemeene gebruyk Dæmones of Geesten / en selfs onreyne en quaadaardige Geesten zijn genoemt geworden / wanneer men siet dat de selve naam van Geesten en van boose Geesten ook gegeven is aan (i) jalourshеydt / aan (k) ongelovigheydt / aan die (l) raserny welke Saul van tijdt tot tijdt aan dreef / en welke door het geluyt van Musijk Instrumenten gestilt wierdt / aan (m) de beswyminge / en aan (n) de siekte van die Vrouwe / de welke tachtigh jaren krom gelegen hadt / die gedagte is ook zoo veel te waarschijnelijker / om dat de Dæmoniaci onder verscheyde soorten van siekten welke Jesus Christus genas / genoemt zijn geworden. Men braght by hem, seyt den H. Mattheus, alle die qualijk gestelt waren, met verscheyde siekten en pynen bevangen zijnde, besetene (*Dæmoniaci*) en maansieke, en geraakte, en hy genas de selve. Door die genesingen deedt Jesus Christus sien / dat hy de beloofde Messias was / van welke alle die dingen voorseyt waren. Want den gevangen Joannes de Dooper tot hem twee van sijne Discipulen gesonden hebbende / om hem te vragen of hy die geene was die komen moest / of dat sy een ander te verwachten hadden (p) zoo genas hy in haar tegenwoordigheydt veele personen van verscheyde siektens, qualen, en boose Geesten, en maakte ook veele blinden siende. Wyders zoo seyde hy tegens haar aldus. Gaat heenen en bootschapt aan Joannes 't geene gy gesien en gehoort hebt; namentlijkt dat de blinde siende worden, de kreupelen wandelen, de melaatsche gereynigt worden, de doove hooren, de dooden opgewekt worden, en dat den armen het Euangelium verkondight wordt. Waar op eyndelijk Joannes de Dooper haar deedt erkennen / uyt de gelijkformigheydt van 't geen dat sy ge-

i Num. 5. 14.
k Jud. 9. 23.
l 1. Sam. 16. 10. 23.
m Esa. 19. 14.
n Luc. 13. 11.
o Matth. 4. 24.

gesien hadden / met de (p) Prophetien / dat hy waarlijk de Messias was. p Esa. 35.
Waar op staat aan te merken / dat al hoewel de Dæmoniaci ook genoemt 56. en 61.
werden onder die geene / die de Discipulen van Joannes sagen genesen / zoo 1. 2.
zijn de selve nochtans in de bygebrachte Prophetie niet genaamt / 't welk
doet sien / dat sy onder de tytel en het getal van de genoemde siektens in die
bygebrachte Prophetie moeten begrepen zijn / en dat het maar een nieuwe
naam aan die qualen / welke de Propheten anders genoemt hadden / volgens het gebruyk van die tijdt / gegeven is. Want men moet altijdt observeren / dat het niet alleen de grootheydt van de mirakelen is / welke Jesus Christus voor de ware Messias heeft doen kennen: maar voornamentlijk dat de mirakelen die hy gedaan heeft de selfde waren / die van hem voorsept waren dat hy doen soude. Ondertusschen zoo siet men niet / datter voorsept is geweest / dat hy Dæmones ofte boose Geesten uyt de lichamen der Menschen soude uytdryven. Maar daar was voorsept / dat hy allerley siektens genesen soude / en sulks doet sien / dat die Dæmones of Geesten / van welke hy haar verlossen soude / siektens waren. In der daat de maansiekte ofte de vallende siekte / welkers toevallen op sekere tyden van de mane weder komen / en sulke welke dat kindt plaaghde / waar van Matth. 17. 15. gesproken wordt / is een natuurlijke siekte. Onder tusschen zoo wordt'er gesept / dat als Jesus Christus de selve genas / zoo bestrafte hy de Dæmon, die van het Kindt uytgingh / en het wierdt genesen v. 10. 'T selve doet dan sien dat die siekte / en die Dæmon een en 't selfde dingh waren. Wyders datter gesept wordt / dat Jesus Christus de Dæmon bestrafte / dat is in de selve sin alsser Luc. 4. 39. gesept wordt / dat hy de koortse bestrafte / die de Schoonmoeder van den Apostel Petrus hadt. Datter op een andere plaats (r) gesept wordt / dat men sich verwonderde / dat hy met macht r Luc. 4.
en kracht de onreyne Geesten geboodt / en dat sy uytgingen / is in de selve 36.
sin als'er Marc. 4. 39. 41. gesept wordt / dat naar dat hy de windt bestraft / en tegen de Zee gesept hadt / dat sy stille soude zijn / d'eene tegens d'ander seyde / wie is dese / dat selfs de windt en de Zee hem gehoorsaam zijn. De siektens welke bysonderlijk Dæmones of boose Geesten genoemt wierden / waren zoodanige siektens / welke alle het verstant of het gebruyk der sinnen wegnamen / en in welke by gevolge een heel andere Geest / als die geene die der wesen moest / of een heel andere gestalte van de Ziele quam te blijken.
'T was daarom dat de Joden (s) om de verswaringe die sy aan Jesus Chri- s Joh. 10.
stus wilden toe duyden / sich niet vernoegden met te seggen / dat hy buyten 20.
sijn sinnen was; Maar sy seyden / hy heeft een Dæmon, of een Dæmon besit hem; 't welk sy ook in 't vervolgh verklaarden daar by voegende / hy is buyten sijn sinnen. En 't selve doet sien / wat dat het is / 't geen sy t'elkens als
sy hem verweten (t) dat hy een Dæmon hadt of daar van beseten was / t Joh. 7.
daar door verstonden. In die sin hadt die besetene waar van Marc. 5. 1. en 20. en 8.
Luc. 8. 28. &c. gesprooken wordt / den welke met veele soorten van dwaas- 48. 52.
heydt aangedaan was / reden om sijn selven Legio te noemen / in die gedachten / die dessels verscheyde uytsporigheden / die hy selfs gevoelde / hem gaven / dat hy van veele Dæmones beseten was. Die ellendige / aan welke (v) de Euangelist Mattheus een mede gesel toevoegt / was een uyt-

sin-

sinnige / die men niet gebonden konde houden / en die alle banden waar mede men hem bondt verbrijselde / 't welk de rasernye wel machtigh is te doen / wanneer se een lichaam dat van nature sterk is / in genomen heeft. Hy liep gansch naakt / en bleef in geen huys. Maar wanneer hy sijn banden verbrooken hadt / seyt den Euangelist Lucas, zoo wierdt hy door de Dæmon dat is te seggen door sijn dwaasheydt in de Woestyne gevoert / vermits hy ontbonden moeste wesen / om alzoo verhoert te werden. Hy was nacht en dagh in de gebergten en in de graven / waar inne hy sich onthieldt. Hy was gevaarlijk / en niemant konde die wech passeren; hy schreuwde eyselijk / en hy sloegh sijn selven met steenen. Dat selve nu is genoegh om te konnen seggen / dat hy getormenteert wierdt / want dat is het / 't welk het Woordt δαιμονιζόμενος betekent / en dat hy Dæmones, zoo als den Euangelist Lucas seyt / of veele boose Geesten / volgens het gevoelen van het Volk / en selfs volgens de stijl van de H. Schriftuure in sich hadt; 't welke ik met dat onderschepdt aangemerkt hebbe / dat de H. Schriftuure door de Geesten niet anders verstaat / als de verscheyden driften van de Ziele / goede of quade; in plaatse dat de Heydensche Volkeren geloofden / dat de deughden / de ondeughden / en de siektens vreemde Geesten waren / de welke die van de Mensch aandeden / en welke sy als Godtheden aanmerten. Want daar warender geen seyt (x) Cicero, als de derde en vierde daagse koortsen / welke niet als Goden ge-eert wierden.

Een geleert (y) Medicijn heeft geobserveert / dat alle de accidenten van die dwaasheydt by de Euangelisten aangemerkt / bestiptelijk die van de Lycantropia waren / in welke onder ons / een Mensch gelooft van de Duyvel beseten en in een Weerwolf verandert zijn; onder de Heydenen geloofdense dat sy van een Dæmon beseten waren; en de dese geloofde dat hy 'er veele hadt. Hy was in 't Landt der Gargasenen seyt den Euangelist Mattheus, of van de Gadarenen, gelijk als Marcus en Lucas seggen / 't welk het selve Landt Gadara en de Stadt der Gargasenen was / in een selve oort dichte by malkander gelegen. In dat Landt waren Joden, om dat Jesus Christus die niet anders als aan de verdwaalde Schapen van het huys Israels afgesonden was / derwaarts gingh. Maar daar waren ook Heydenen, om dat men aldaar kudden Swynen hoede / 't welk een misdaat voor de Joden soude geweest zijn (z) gelijk Ligtfoot in 't breede bewijst. Die Lycantropus konde van een Heyden zijn / of zoo het een Jode was / zoo hadt hy het gevoelen van de Heydenen nopende de Dæmones of de boose Geesten ingesogen. Ik hebbe reets aangemerkt dat het selve gevoelen van de Heydenen tot de Joden over gegaan was / en het selve konde in een Landt dat by naar geheel Heydens was (a) wel ingangh hebben. Het was ook een opinie die t'eenemaal aangenomen en selfs op eenige (b) Godspraken en op de Authoriteyt van eenige Wijsgeeren gefondeert was / dat de Dæmones de straffe van de groote Godt onderworpen waren / welke straffe waarschijnlijk op 't eynde van de Werelt geschieden most. (c) Van welke de Heydenen onderrecht waren (d) David sagh op dat gevoelen van de Heydenen, wan-

x De nat. Deor, l. 3.

y Guil. AderEner. 5.

z Ligtfoot in Hor. Hebr in Matth. 8. 30.

a Ligtfoot Decad. Chor. ante Marc. cap. 8. 3.

b Lactant. l. 1. cap. 4. Verhaalt die Godspraken. En Plutarchus in sijn Tractaat van *Isis* en *Osiris* brengt daar op het getuygenisse van *Empedocles* by.

c *Lucret. lib. 5. Ovid. Metam. l. 1. Luc. Pharf. l. 1. Senec. Tragic. in Hercul. Senec. Philos. Ep. 71.*

d 1. Chron. 16. 25. Ps. 96. 4. 5.

wanneer hy songh/ dat de Heere Godt vreesselijk voor alle de Goden is Want hy wil seggen dat de Heere Godt die Souvereyne Godt is/ welkers kastydinge de Dæmones 't welk de Goden der Volkeren zijn/ vreesen. De Heere, seyt hy/ is vreesselijk voor alle de Goden. Want alle de Goden der Volkeren zijn *Elilim*, dat is te seggen ydele dingen. Delxx. Oversetters hebben in de 96. Ps. dat woordt overgeset Dæmones, en in 't 16. cap. van 't eerste Boek der Chronijken, Afgoden. Maar de Heere heeft de Hemelen gemaakt. Waar op siet ook den Apostel Jacobus, als hy seyt dat de *Dæmones* geloofden datter een eenige Godt is, en zidderen. Hy spreekt tot de bekeerde Heydenen van het geloove van een eenige Godt, welke sigh inbeelden dat om zaligh te worden/ het niet nootsakelijk was dat men die schadelijke gevoelens versaakte midts dat men maar een eenigh Godt aanbadt. Hy vertoont haar dat het selve niet genoegh is om haar gelukzaligh te maken; om dat volgens de Leere van het Heydendom, welke sy quamen te verlaten/ en waar op David gesien hadt/ de Dæmones die men daar inne aanbidt/ door hare Godspraken geloven en belijden/ datter niet meer als een eenige Souvereyne Godt is: 't welk haar nochtans niet gelukzaligh maakt/ om dat volgens het selve gevoelen/ die Dæmones van schrik voor den selven zidderen en beven/ als sy denken/ dat sy de straffe van die groote Godt onderworpen zijn. Die passagie van den H. Jacobus siet sekerlijk op die passagie van David, den welke niet heeft willen seggen dat de Dæmones yets sakelijks waren. Dien Lycanthropus, waar van wy gesproken hebben/ die van het gevoelen der Heydenen in genomen was/ en die geloofde/ dat hy niet als van de Dæmones waar van hy sigh inbeelde beseten te zijn/ spreeken moest/ en van elders verstaan hebbende/ dat men Jesus de Soone Godts noemde/ en dat hy de Dæmones uyt de Lichamen der Menschen verdreef/ merkt hem met vreese aan (e) voor de Soone van den oppersten Godt, die gekomen was om hem te kastyden; waarom hy den selven ook bidt/ om hem niet (f) voor de tijdt te pynigen, dat is te seggen/ voor het eynde van de Werelt/ of voor de tijdt die tot de generale kastydinge van de Dæmones gestelt was. e Marc. 5. 7. f Matth. 8. 29.

Men soude daar op eenige swarigheden konnen maken. Eerstelijk soude men konnen vragen/ hoe dat die besetene (Dæmoniaci) konden weten/ dat Jesus Christus, de Soone Godts was? Maar daar op kan lichtelijk geantwoordt worden/ dat sy sulks door het geruchte 't welk over al verspreydt wierdt/ wisten/ 't welk die waarheydt selfs aan de blinden die op de wegen waren/ leerde. Men soude ten tweden konnen seggen/ dat het de Dæmones waren welke geloofden/ dat Jesus de Christus de Heylige Godt was/ en dat Jesus Christus haar absoluyt verboodt het selve te seggen. Maar ik sal daar op antwoorden/ dat de Dæmones voor die personen welke getormenteert wierden/ genoemt worden. 'T welk te waarschijnelijker blijkt/ om dat den (g) Euangelist Marcus seyt/ dat als de onreyne Geesten hem sagen, zoo vielense voor hem neder, en riepen uyt, &c. Want dat waren de Geesten niet/ maar de personen die getormenteert wierden/ de welke hem sagen/ en voor hem neder vielen/ en de stemmen die riepen quamen uyt de mondt van de Menschen. Dat Jesus Christus aan die Dæmoniaci ver- g Marc. 3. 11. 12.

biedt

biedt te seggen/ wie dat hy was/ is om dat hy niet hebben wil / dat het selve noch zoo opentlijk gesept sal worden. Hy verbiedt het om de selve re-den aan die (h) Melaatse die hy gereynight hadt / aan de (i) blinden die hy siende hadt gemaakt. Aan sijn (k) Discipulen selfs. 'T is om de selve reden dat hy de (l) Dæmoniaci die hy genas hooglijk bestrafte; want het was daarom sept Marcus, om dat sy hem niet bekent souden maken.

h Matth. 8. 4. i Matth. k Matth. 16. 26. l Marc. 3. 12.

De grootste swarigheydt is over 't geene 't welk by die besetene die sigh Legio noemde gesept wordt; namentlijk dat die Dæmones vrijheydt ver-sochten om in de Kudden Swynen te mogen varen / en dat het selve haar toe gestaan zijnde / alle die Kudden Swynen in de Zee storteden. Dat selve kan niet wel van eenige siekten / of van eenige uytsporigheden van het verstant van een Mensche verstaan worden. Maar die swarigheydt is echter zoo groot niet dat het ons in die nootsakelijkheydt soude stellen / om toe te staan datter veele boose Geesten souden zijn / die de lichamen der Men-schen komen te tormenteren: Of om met (m) Josephus te seggen / dat die tormenterende Geesten / de Zielen van ondeugende Menschen zijn / die sonder haar bekeert te hebben sijn gestorven; 't gunt (n) Justinus Martyr zoo wel gebonden heeft / dat hy daar uyt een bewijs maakt / van het bestaan der Zielen naar de doodt. Om de waarheydt te seggen / zoo men aan de Satan nootsakelijk geestelijke Trawanten en onlichamelijke Engelen soude moeten geven / zoo wilde ik de selve niet anders als in de Zielen der ver-doemde / die Godt, en al 't geene dat hem aangenaam is sijn hatende / soe-ken. Maar ik geloove dat de Zielen der boosdoenders alle zoodanigh zijn als die rebellige afgesondene / waar van den Apostel Judas spreekt / dat met eeuwige banden onder de duysternisse bewaart worden. Of gelijk als den (o) Apostel Petrus sept / die in de Helle geworpen zijn, overgegeven aan de ketenen der duysternisse, en die in de gevankenisse tot den grooten dagh des oordeels toe bewaart worden. En dat sy over sulks de levendige niet be-schadigen konnen. Want het is seeker / dat die geene waar van Judas en Petrus spreeken / in geen staat en zijn om ymandt te konnen beschadigen / het sy dat het suyvere Geesten of Zielen van quaatdoenders zijn. En over sulks al 't geene dat men aan de Geesten of aan de verstorvene Zielen toe schrijft / en is niet anders als een enkele inbeeldinge. Ik segge dan / dat alle de qualen waar van Jesus Christus de Menschen verloste / effecten van siektens of uytsporigheden van het verstant waren. Maar dat in het mee-ste gedeelte van dien de Satan als de Hooft vyandt van het menschelijke ge-slachte / ook door Godts toelatinge zijn rol speelde / gelijk als hy in de rampen waar mede den H. Job zoo uytter maten besocht wierdt / deedt. Godt liet hem toe om de uytwerkingen van sijn quaatwilligheydt te mogen plegen / en dat bysonderlijk in een tijdt wanneer de Messias sich moest openbaren / op dat de heerlijkheydt van sijn Soon te meer ruchtbaar soude worden / en om dat men ook des te meer de vervullinge der Prophetien soude erkennen. Dat selve dunkt my wordt klaar genoegh bevestight met het geene Jesus Christus Luc. 13. 16. sept nopende die Vrouwe die een geest van siekte hadt / welke haar 18. jaren langh krom gebogen hadt gehouden / zoo dat zy haar niet konde op-heffen.

m 7 Boek van de Joodsche Oorlogen.
n Tweede Apologie.
o Pet. 2. 4. en 1. Pet. 3. 19.

heffen. Sulks was waarlijk een siekte welke hare natuurlijke oorsaken hadt/ en de Heere seyde haar genesende/ tegen haar niet anders als/ Vrouwe gy seyt gesont geworden. Onder tusschen zoo sept de Zaligmaker selfs dat het de Satan was/ die haar 18. jaren langh gebonden hadt gehouden. 'T was van ook de Satan, die haar die Dæmonicale tormenten veroorsaakte/ het sy dat hy die somtijdts selfs verwekte/ of het sy dat hy haar Geest troubleerde met haar temperament te corrumperen/ ten eynde sy gevolglijk altijdt δαιμονιζόμενοι getormenteert wierden. Over sulks kon hy alleen/ sonder behulp van andere Geesten alle die qualen welke Jesus Christus genas wel verwekken. (p) Ook seyde de Zaligmaker/ dat zoo hy de Dæmones door Beelsebub den Oversten der Dæmones uytwierp/ dat dan de Satan sijn selven soude uytwerpen/ onder stellende datter niet meer als een Satan was/ die alle die siektens welke Dæmones genoemt wierden verwekte/en welke op de Authoriteyt of door de macht van de Satan niet konden genesen werden/ dat de Satan sijn selve niet kastijde/ noch tegen sigh selven niet verdeelt was. Ik twijffele dan niet of de Satan was den Autheur van de verscheyde tormenten/ waar mede die geene die sijn selven Legio noemde/ aangedaan was/ en dat hy sich bedienende van de uytsporigheydt der dwaasheydt die hy verwekt hadt/ hem daar toe braght/ om mogelijk als uyt de naam van veele Dæmones te versoeken/ de vryheydt om de Swijnen te mogen gaan ontroeren. 'T welk hem toe gestaan zijnde/zoo hadt den selve Satan de macht/ om die Beesten in Zee te storten/ en om dat verlies aan der selver Meesters te veroorsaken/ op dat wy daar aan een exempel hebben souden van de quade sentimenten van een Volk/ 't welk den Soone Godts niet wilde dulden/ die de Menschen genas/ en de selve van uyt de macht des Satans quam te trekken/ wanneer hy die weldaden doende/ ook toe laat dat men het verlies van de Verkens komt te lijden. Wyders een eenige Satan kon alzoo wel een Kudde Swijnen ontroeren/ als een eenige Geest (q) een leugen Geest in de mondt van vier hondert Propheten van Achab hadde konnen wesen.

p S. Matth. 12. 26.

q 1. Reg. 22. 6. 22.

Ik kome nu tot de waarseggende Geesten. Waar ontrent aangemerkt moet werden/ dat (r) de Wet Godts beveelt/ dat mense alle soude dooden; mitsdien zoo sijn het de besetene niet/ de welke ongelukkighlijk een geweldige besetenheydt lijden/ waar aan sy niet schuldigh zijn/ om dat sy het selve niet beletten konnen/ maar het sijn de misdaders die de doodt waerdigh zijn/ en de Satan alleen is machtigh genoegh om zoodanige misdaden te inspireren en om die geene aan te moedigen/ die de selve begaan met sulke bedriechelijkheden die haar behaaghlijk zijn. Voorts zoo moet men die Luyden de welke door de Wet veroordeelt worden/ niet confonderen met de Dienstmaagt van de Stadt Philippis waar van in de (s) handelingen der Apostelen gesprooken wordt/ de welke met waarseggen aan haar Meesters groote winst toe bracht/ door middel van een waarseggende Geest die sy hadt/ genaamt de Geest van Python, dat is te seggen/ de Geest van Apollo, die men de Pythiaan noemde/ en aan wie men besonderlijk onder die naam/ de macht van waarseggen/ en om Godtspraken te geven/ toe schreef. Om dat de Apostelen dien Geest uyt die Dienstmaaght dreven/

r Lev. 20. 27.

s Act. 19. 16. &c.

zoo dat de selve daar naar niet meer waar seyde; het was de Satan selfs die haar besat / en die haar deedt waarseggen / gelijk als hy het was die de Godspraken verkoft / welke als voorseggingen of boven natuurlijke verklaringen / en niet door bedriegeryen of schalkheden wierden gehouden / waar toe de Priesters meer maals hun toevlucht namen / om dat de Dæmon altijdt niet en wilde of liever niet en konde antwoorden. Want gelijk'er niet meer als een Satan is / zoo kan den selve altijt over al niet wesen / noch selfs ook niet antwoorden / daar hy is / op al 't geen dat men hem soude willen vragen. Wat die Luyden aanbelanght die naar de Wet de doodt waardigh waren / en aan welke onse Oversettinge ook de Geest van Python toe schrijft / zoo vind ik wel dat het Luyden waren / die haar onder andere met waarseggen en om antwoorden te geven / behielpen; maar in de 17. passagien van 't Hebreeuws al waar van de selve gesproken wordt / noch in 't Grieks van de 70. wordt nietwes gevonden / 't welk of Python, of selfs een Geest beduydt. Het Hebreuws woordt is *Ob*, en in het meerder getal *Oboth*. Siet hier al de passagien alwaar het selve woordt gevonden wordt. Lev. 19. 31. staat / gy sult u niet keeren tot de Waarseggers. Doch in 't Hebreuws staat'er; gy en sult de *Obs* niet aanschouwen. Levit. 20. 6. staat. Wanneerder een Ziele is, die haar tot de Waarseggers en tot de Duyvels konstenaars sal gekeert hebben. En in 't Hebreuws. De Ziele die *Ob* sal aanschouwen. Op het 27. vers van 't selve Capittel staat; als nu een Man of Vrouwe in sigh een waarseggende Geest sal hebben ofte een Duyvels konstenaar sal zijn. En in 't Hebreuws; de Man ofte Vrouwe om dat die in haar of tot harent een *Ob* sullen hebben, zoo sal men de selve de doodt doen sterven, &c. Deut. 18. 11. staat. Ofte een Man die een Waarseggende Geest of een Duyvels konstenaar vraaght. En in 't Hebreuws; of die een *Ob* raadt vraaght. 1. Sam. 28. 3. staat. Saul hadde uyt den Lande wegh gedaan de Waarseggers en de Duyvels konstenaars. Ende in 't Hebreuws; Saul hadde de *Obs* uyt het Landt wegh gedaan. Op het 27. vers van het selve Cappitel staat. Soekt my een Vrouwe die een waarseggende Geest heeft. Daar is een Vrouwe te Endor, die een waarseggende Geest heeft. En in 't Hebreuws. Soekt mijn een Vrouwe die Meestresse van een *Ob* is. Daar is een Vrouwe te Endor die Meestresse van een *Ob* is. En op het 8. vers staat. Voorsegt my doch door den waarseggende Geest. In 't Hebreuws; voor segt my door *Ob*. Item in 't 9. vers. Hy heeft de Waarseggers en Duyvels konstenaars uyt den Lande wegh gedaan. In 't Hebreuws; hy heeft de *Obs* uyt den Lande wegh gedaan. 2. Regum. 21. 6. vergeleken met 2. Reg. 23. 24. staat. Hy stelde Waarseggers en Duyvels konstenaars aan. In 't Hebreuws; hy maakte een *Ob*. 2. Chron. 33. 6. staat het selve / en 1. Chron. 3. staat, Om dat hy de Waarseghsters gevraaght hadde. In 't Hebreuws; om dat hy door een *Ob* gevraagt hadt. Esa. 8. 19. staat; vraagt de Waarseggers en Duyvels konstenaars. In 't Hebreuws; soekt de *Obs*. Esa. 19. 3. staat. Dan sullen sy hare Afgoden vragen, ende de besweerders, ende de Waarseggers, ende de Duyvels konstenaars. In 't Hebreuws; sy sullen de *Elilim* vragen, de *Ittim*, ende de *Obs*, ende de Teekenkenners. *Elilim* sijn Afgoden of Dæmones. Het woordt *Ittim* wordt nergens anders gevonden; het schijnt eenige voor kennisse van de

tijdt te willen beteekenen. De Teeken kenners sijn die geene/ die haar werk van waarseggen maken. Esa. 29. 4. staat/ ende uwe stemme sal sijn uyt de aarde als eenes Toveraars; ende uwe sprake sal uyt het stof piepen. In 't Hebreuws; ende uwe stemme sal uyt d'aarde als een *Ob* voort komen. Daar is geen passage als van Job. 32. 19. alwaar de waarseggende Geesten (Python) niet en werden gebonden. In 't Hebreuws staat. Siet mijn buyk is als de Wijn die niet geopent is, gelijk als nieuwe *Obs* die in stukkeu scheuren. Wy hebben 't selve overgeset. Siet mijn buyk is als de Wijn die niet geopent en is: gelijk nieuwe Ledersakken soude hy bersten. De Griekse Oversettinge heeft dat woordt *Ob* vertaalt door ἐγγαστρίμυθος, 't welk beteekent een die door sijn buyk spreekt/ in de passagien van Leviticus, van Deuteronomium, van Samuel, en van de Chronijken, en in 't 8. Capittel van Esaias. In plaats datter in 't Hebreuws 1. Sam. 28. 7. staat/ een Vrouwe die Meestresse van een *Ob* is: heeft de Griekse Text gestelt/ een Vrouwe die door de buyk spreekt. Ondertusschen 2. Chron. 33. v. 6. blijkt in die Oversettinge selfs/ dat die *Obs* geen personen waren/ want alse het Hebreuws oversetten waar inne geseyt wordt/ dat Manasses een *Ob* maakte; zoo seyt de selve Oversettinge ἐποίησε ἐγγαστριμύθους, hy maakte dingen die door de buyk spraken/ en in 2. Reg. 21. 6. alwaar de selve sake met de selve woorden in 't Hebreuws verhaalt wordt/ heeft de Griekse Oversettinge gestelt ἐποίησε τεμενη, 't welk beteekent/ dat Manasses stukken aar de deed afsonderen/ de welke namentlijk tot het gebruyk van die *Obs* geconsacreert wierden.

Uyt alle 't selve blijkt voor eerst/ dat de *Obs* sekere Machinen waren/ gemaakt zijnde om waar te seggen/ of om antwoorden te geven aan die geene welke toekomende dingen vragen wilden/ of wel eenige andere dingen/ die beswaarlijk te weten waren. 'T selve wordt getrokken uyt het geene hier voren geseyt is/ datter Luyden waren/ welke *Obs* by haar hadden. Lev. 20. 27. Dat een Vrouwe Meestresse van een *Ob* was/ 1. Sam. 28. 7. Dat Manasses een *Ob* maakte. 2. Reg. 21. 6. en 2. Chron. 33. 6. en eyndelijk uyt het geene dat Elihu seyde/ dat sijn buyk was als nieuwe *Obs*. die in stukken scheuren. Job. 32. 19. Ten tweeden/ 't is wel apparent datter Machinen eenige statuen of beelden waren; uyt welkers buyk de stemme voortquam die de antwoorden gaven/ die de Meesters of Meestressen van die *Obs* spreken deden/ en die somtijdts op 't eerste proef stuk quamen te bersten/ als sy van geen goede stoffe waren/ en dat de buyk al te veel opgeblasen wierdt. Sulks kan gecolligeert worden uyt het woordt/ waar door de seventigh Oversetters den *Ob* vertaalt hebben/ en uyt het geene Elihu seyt/ Job. 32. 19. Ten derden zoo blijkt het/ dat men door die *Obs* de doode wilde raadt vragen. 'T selve neemt men af uyt de Historie van Saul, 1. Sam. 28. en uyt de passagie van Esaias 19. Indiense tot u seggen, soekt de *Obs*. Dat is de Charletans (ik vertaal alzoo het Hebreuwse woordt 't welk de 70. aldaar overgeset hebben voor die geene die uyt de aarde antwoorden) de welke mompelen, of die van binnen in haar selve een schor geluyt in haar spreken uyt geven. Sal een Volk sijn Godt niet raad vragen, en in plaatse van de levendige

ge tot de dooden gaan? De Propheet leert daar/ dat de *Obs* en de Charletans, de welke die Machinen doen spelen/ en de welke dat geschal/ en vervolgens die woorden waar mede sy antwoorden/ uyt haar buyk doen hooren/ die middelen zijn door welke men de dooden/ voor de levendige wil raad vragen. Eyndelijk het blijkt/ dat die Machinen, of die Beelden die gemaakt wierden/ om d'antwoorden van de dooden te vorderen/ in d'aarde geset wierden. 'T selve blijkt klaarlijk/ niet alleen daar uyt/ om dat de 70 Oversetters in twee passagien Esa. 19. 3. en 20. 4. dat woort *Ob* aldus overgeset hebben/ die gene welke hare stemmen in d'aarde doen hooren, en uyt 't gene de selve Oversetters/ sprekende van den *Ob* die Manasses maakte 2 Reg. 21. 6. seggen/ dat hy stukken van aarde consacreerde/ in plaatse van te seggen/ dat hy een *Ob* maakte/ 't welk bewijst dat die stukken aarde toege-eygent waren om aldaar dien *Ob* te stellen. Maar bysonderlijk in die passagie Esa: 29. 4 alwaar Godt tot Ariel seyt. Dan sult ghy vernedert worden, ghy sult uyt der aarde spreken, en uwe sprake sal uyt der aarde sagtkens voortkomen; ende uwe stemme sal zijn uyt der aarde als eenes Toveraars. (*Ob*) Den Propheet soude alsoo niet gesprooken hebben/ indien de *Obs* niet in d'aarde gestaan hadden/ waar uyt men haar ook hoorde spreeken.

Gelijk dan die vondt bedacht was/ om op een sondige wyse verborgene dingen uyt te soeken/ die Godt alleen voor sigh behouden hadt Deut. 29. 29. zoo moet men niet twijffelen of de Satan, die den Autheur van alle quaat is/ had het selve niet alleen bekent gemaakt/ maar dat hy ook sijn beste heeft gedaan gehad/ om het selve werkstelligh te maken/ met somtijts selver in de uytwerksels van die Machinen sijn rol te spelen/ om alsoo eenige antwoorden waarachtigh te maken/ en om zoo veel meer geloof te doen geven/ aan die gene/ de welke daar door de Menschen van die onderdanigheyt die sy aan Godt schuldigh zijn/ af trekken. Maar het is echter seker/ dat gelijk hy alle dingen niet weten kan/ 't welk aan Godt maar alleen eygen is/ en dat hy op een en de selve tijdt niet in geen verscheyde plaatsen wesen kan/ om dat hy gestadigh hier en daar de werelt gaat doorswerven Job. 1. 7. zoo stak'er ordinaris in die dingen meer konst om te misleyden/ en om de menschen te bedriegen/ als'er wel waarachtige werkinge van de boose Geest in was. Die gene welke dat ambacht oeffenden waren Heydenen, de welke de extraordinare dingen die somtijts voor vielen/ aan hare Dæmones in d'uytslagh van hare raad-vraginge toe-eygenden/ en die voorts ook de werelt wel wilden abuseren/ om het proffijt dat sy daar van trokken. De Israëliten die sigh tegen het gebodt Godts daar aan over gaven/ wilden ook wel de Ministers van de Heydensche Dæmones zijn/ of sy wilden de selve wel gebruyken/ om te voldoen een nieuwsgierigheyt die Godt haar verboden had; midts dien zoo staken in de selve hare daadt veele misdaden te gelijk of te samen gemengt/ die de wet verplichte/ om haar derhalven ter doodt te verwysen: Wyders om dat God dikmaals de hitte van sijn toorn bewesen/ en de strengheyt van syne oordeelen tegen de sware overtredingen; ter tijdt selver wanneer men die pleegde/ verklaart heeft/ gelijk men sien kan in het exempel van Mirhjam, Num: 12. 10. in dat van Jeroboam 1 Reg. 13. 1. 4. en in dat van Belzasar. Dan. 5. 5. zoo geloof ik niet/ dat ik van de waarheyt afwijke; als ik segge/ dat het soude konnen wesen/ dat Godt aan Saul de

straffe

straffe van sijn misdaat / ter tijt als hy die beginght met een *Ob* raat te vragen / heeft willen doen aankondigen: Want die raadvragingе is onder de overtredingen / die d'oorsaak van sijn doodt waren / gereekent geworden / 1 Chron. 10. 13. Godt hadt aan Saul door die gunstige wegen / waar door hy gewoon was geweest hem te verseekeren van het goede dat hy doen wilde / of van het quaadt datter gebeuren soude / op dat hy sigh bekeeren soude / niet willen antwoorden: Maar hy wilde hem ongetwijffelt door middel van de ongewone wegh die hy sigh uytgesocht hadt / wel doen aenkondigen d'aanstaande straffe van syne misdaden / en van die gene mede die hy als doen begongh. Want alhoewel ik niet soude konnen geloven / dat de Duyvel het waarachtig lichaam van Samuel soude genomen / ende van Rama alwaar het begraven was naar Endor soude gebragt hebben; zoo heb ik echter ook geen neygingh om te geloven / dat de Duyvel de macht hadt / om van een andere stoffe / een lichaam te formeren 't welk dat van Samuel gelijk was. Want my dunkt datter niemant anders als God almachtig kan zijn / om in een ogenblik een groot lichaam / gelijk dat van een Mensch is / met alle syne bysondere leden te formeren / gelijk het de selve ook alleen is / welke in een ogenblik een reets geformeert lichaam weder vernietigen kan: En 't is seeker / dat 't geen aan Saul verscheen / geen toevalligheden buyten een onderwerp waren. 't Was een lichaam 't welk men sagh / en welkers sprake dat men hoorde. De Meestresse van de *Ob* wiert uyttermaten verbaast over een effect 't welk sy niet verwacht had. Sy riep Samuel volgens het versoek van de Koningh niet anders op / als om hem in den buyk van haren *Ob* te doen komen / of ten minsten om te doen geloven / dat sy hem daar in deede komen / om daar uyt syne antwoorden te geven: maar als sy dat onbekent lichaam / onder de gedaante van een Man die met een mantel omhangen was / sagh verschynen / zoo geloofde se dat het een van de Goden was die sy aanbadt / ende die by gevolgh zoo openbaarlijk niet soude hebben willen verschynen / zoo het niet in faveur van den Koningh geweest was. Waarom dan de selve ook uytriep: Gy hebt my bedrogen: Gy bent Saul. Ik heb een Godt uyt de aarde sien opkomen. 'T geen dat die geene seyde die in de gedaante van Samuel verscheen; Gy en uw Soonen sullen morgen met my zijn, was alleenlijk om Saul te doen begrijpen / dat sijn eynde na by was / en dat hy des anderen daags zoo wel als Samuel onder het getal der dooden soude zijn.

Daar hebt gy al 't geene dat ik van de Dæmones hebbe konnen ter neder stellen. Ik wenste wel dat het selve konde strekken om uyt het gemoedt van de Menschen wegh te nemen / die verschrikkinge welke de opinie van de veelheydt der Duyvelen, van nacht spooken en van Weerwolven / van haar vermogen / en van het vermogen der swarte konstenaars en Toveraars veroorsaakt heeft; op dat men daar toe komen mochte om eenighlijk de gerechtigheydt Godts te vresen / en om met vertrouwen sijn toevlucht tot des selfs barmhertigheydt te nemen / door die middelen en wegen die ons in sijn Woordt geopenbaart zijn. Men soude dan niet anders willen uyt vorschen als die heylsame dingen / die Godt geopenbaart heeft / en men soude sijn gemoedt niet meer beswaren om middelen op te soeken van de dooden of de boose Geesten raadt te vragen / wegens dingen die onnut zijn om geweten te

wor-

woorden / en die men niet soude konnen begrijpen. De voorseggingen van de Waarseggers en souden dan geen vreughde of droeffenisse meer verwekken / en de gemoederen souden gelukkighlijk ontdaan zijn van veele dwase bygelovigheden die de selve bederven. Op aldien yemant soude willen ondernemen om tegen my de existentie van veele boose onlichamelijke Geesten / die door de Werelt swerven / de veranderinge van de Weerwolven / en de macht van de Tovenaars / om door aanschouwen / door gebaarden / of door woorden yemande te betoveren / staande te houden / zoo sal ik my vergenoeght houden dat hy gewaarschouwt is / dat ik op alle de verschijningen / die men my soude mogen by brengen / en aan alle de Historien die de selve beschrijven / niet anders sal antwoorden / als dat ik alle die vertellingen aan de licht gelovigheydt van swakke of voor ingenomene verstanden / of aan de gesichten van Luyden die in haar hersenen geraakt zijn / toe schrijve. Zoo men my daar toe passagien van de Schrifture wil allegeren / zoo wensche ik dat men dan ook de kracht van de woorden van de grondt Text / en het gebruyk van de tijdt in welke de heylige Boeken geschreven zijn / wel wilde examineren; want men bedriegt sich dikmaals wanneer men de woorden van de Heylige Schrifture zoodanige denkbeelden toepassen wil / als die van onse eeuwe en van ons Landt deswegen sigh geformeert hebben.

Van het woordt Geest. Van de bedriegende Geesten. Van de woorden, *die in den Geest gerechtvaardight is.* En van de Engelen die de geloovige oordeelen sullen.

DE sin die ik aan de woorden bedriegende Geesten toe schrijve / soude yemandt mogen mishagen / om dat de selve nieuw soude mogen schijnen. Maar sy is zoo nieuw niet als men wel soude mogen denken. Siet hier wat dat Beza daar van geschreven heeft. Door het woordt Geesten, konnen wy of de Dæmones selfs; of de valsche Propheten, of hare Leere verstaan. Ik heb de laatste sin uyt gekosen volgens de vryheydt die my gegeven is / en ik heb het met zoo veel te meer versekertheydt gedaan / om dat ik in het naspeuren van de aanmerkingen der geleerde gesien hebbe / dat zoo het Manuscript waar op de afdruksels van het Nieuwe Testament begonnen sijn / behelsde πνεύμασι πλάνοις, aan de bedriegende Geesten, en datter ook veele andere zijn / welke hebben / πνεύμασι πλάνης aan de Geesten der dwalinge. Ik sal alhier daar op niet anders by brengen als d'aanmerkinge van de Heer Amelot. Naar het ordinaris Grieks, zoo soude men moeten seggen, verleydende Geesten, maar in die manuscripten van de Koningh, en in de beste van die van Estienne, in die van de Cardinaal *Ximenes*, en die van *Marquis de Velez*, staat, gelijk als in die van onse Oversetter πνεύμασι πλάνης aan de Geesten der dwalinge.' T selve doet sien / dat myne Oversettinge de alderseker ste is / om dat de selve in twee wijsen over een kan komen om het origineel te lesen / in plaatse dat d'andere niet als met het gemeene Grieks over een kan komen. In der daat als ik het woordt πλάνοις behoude / zoo kan

ik het heel gevoegelijk oversetten / aan de Leeringen die verleydende zijn, of aan de dwalende Leeringen, maar als ik het woordt πλάνης stelle / zoo isser geen middel om het anders wel te vertalen / als met te seggen / aan de Leere der dwalinge. De Geesten der dwalinge / zijn of de Leeraars / of de leeringen der dwalinge: en daar is niemandt die niet siet / dat sich aan de Leeringen der dwalinge over te geven / veel gevoegelijker gesept is / als sigh aan de Leeraars der dwalinge over te geven. Want het is aan de Leeringen en niet aan de Leeraars dat men sijn verstant appliceert / aan de andere syde / zoo denk ik niet dat men een passagie in de gansche Schrifture sal konnen tonen / waar inne het woordt Geest voor een Leeraar genomen wordt. Men brenght daar toe geen andere als dese passagie in questie by / welke vermits 't geene ik alhier gesept hebbe / niet meer by gebracht moet worden. Maar daar zijn veele andere passagien / in welke het woordt Geest seekerlijk leeringen betekent. De Oversetters vertalen ordinaris aldus de passagie / 1. Cor. 14. 32. Ende de Geesten der Propheten sijn de Propheten onderworpen. En in der daat dat 32. vers / heeft sijn toepassinge op het geene in 't 20. vers gesept is / dat twee of drie Propheten spreken, en dat de andere daar van oordeelen. Waar inne den Apostel niets anders wil seggen / als dat de Leeringen / die door de Propheten welke spreken geleert worden / het oordeel van de andere Propheten onderworpen zijn. Wanneer den Apostel Joannes in sijn eerste Brief op het 4. Cap. vers 1. 2. sept / datter geesten sijn die uyt Godt zijn / en weder andere / die het niet en zijn / zoo wil hy voorseker niets anders seggen / dan datter Leeringen en gevoelens zijn / waar van Godt den Autheur is / en weder andere die van hem niet voort komen. (a) Die Geest van de mondt des Heeren die de Soone des verderfs moet te niete maken / schijnt my niet anders te zijn / als de Leere van het Evangelium Jesu Christi welke klaarlijk geopenbaart is. (b) Die drie onreyne Geesten / welke uyt de keele van den Draak / en uyt de mondt van den valschen Propheet komen / sijn seekerlijk ook drie verderffelijke Leeringen / welke Geeesten van Dæmones genaamt worden / om te seggen / gelijk als 'er in mijn Text staat / dat het Leeringen van Dæmones zijn / om dat de selve alle drie daar toe strekken / om verstorvene Menschen religieuselijk te doen eeren / zoo als men onder de Heydenen, onder het Rijk van het Beest / en onder dat van den valschen Propheet, komt te doen. Men kan op die wijse ook veele andere passagien gemakkelijk verklaren / en alzoo eenige swarigheden / die andersints daar van niet afscheydelijk schijnen / wegh nemen.

a 2. Thess. 2. 8.

b Apoc. 16. 13. 14.

Het woordt Geest wordt somtijdts ook voor een Goddelijke kracht / welke boven natuurlijke dingen verricht / genomen / als ook wegens de wonderwerken die de selve voortbrenght. Siet daar op de passagien die alhier op de kant staan. (c) Men moet die waarheydt kennen. Ik wilde wel dat die geene de welke zoo veel werk maken om de selve te bewijsen / en om daar door te beweren / datter in de kerke geen andere onmiddelijke werkinge van de Geest Godts en is / als de gaven der mirakelen / ook alzoo lichtelijk erkennen wilden / datter geen swarigheydt meer en is / om een onmiddelijke werkinge van de Geest Godts voor het geloove / voor de weder geboorte /

c Jud. 14. 6. 19. en 15. 14. Esa. 31. 3. Joel. 2. 28. 29. Matth. 12. 88. 1. Cor. 5. 4. 1. Pet. 3. 18.

als voor de Prophetie en voor de kennisse der talen / toe te staan / om dat den (d) Apostel Paulus geseyt hebbende / datter wel verscheydenheydt van gaven, maar datter niet meer als een geest is. Ook aan dien selve Geest de wijsheydt / de kennisse / en het gelove attribueert / aan welke hy de gaven van genesinge d'uytwerkingen van krachten / de Prophetie / de gave om de Geesten te onderscheyden / als ook die geene om verscheyde talen te spreken toe-eygent / en dat hy seyt / dat sy alle 't sy Joden, 't sy Grieken, 't sy dienstbare, 't sy vrye, met een selve Geest gedrenkt zijn; zoo als hy op een andere plaatse seyt (e) dat die geene die de Geest Jesu Christi niet en heeft, hem niet toebehoort. Men wil niet hebben / dat ik die woorden / gerechtvaardight in den Geest, uytlegge wegens de miraculeuse werkingen van den Geest Godts, welke die waarheydt gerechtvaardight hebben / dat Jesus Christus die waarachtigh Godt is / is geopenbaart in den vleesche. Maar ik en kan niet sien / dat men aan de selve een veel redelijker sin geven kan. De belemmeringh waar in ik de Oversetters vinde / die een ander sin daar voor soeken / heeft my bewogen om die geene (f) te volgen / die de dese uyt gekosen hebben / en die sommige op de woorden van den Apostel Petrus Act. 2. 22. bestigen; daar hy seyt / Jesum den Nasarener eenen man van Gode, onder u lieden betoont door krachten en wonderen ende tekenen, die Godt door hem gedaan heeft in 't midden van u. Daar zijnder veele die 't selve toepassen / zoo als ik het doe / en dat bysonderlijk op de weder opstandinge van Jesus Christus.

Men keurt ook niet voor goet myne uytleggingе van die passagie 1. Cor. 6. 3. en ik ben daar over ook niet verwondert / om dat alle de Oversetters daar aan een ander sin geven / en dat de hoogmoedt van onse nature ons groot vermaak doet nemen in te denken / dat wy eens de Rechters van de Engelen sullen worden. Maar ik versoek u l. van doch de swarigheden van die gemeene oversettinge wel te willen considereren. Voor eerst zoo verschillen de Oversetters in verscheyde hooftstukken. Sommige willen / dat die geene die oordelen sullen alle de gelovige sullen zijn / en d'andere beweren / dat het niet anders als de Leeraars van de Kerk sullen zijn. Sommige seggen / dat d'Engelen die geoordeelt sullen worden alleenlijk de quade Engelen sullen zijn / en weder andere stellen ook de goede Engelen onder 't selve oordeel. Sommige willen dat het selve oordeel noch in dit leven sal geschieden / en andere willen daar mede wachten totten jonghsten dagh. Sommige willen Assessoren van Jesus Christus zijn; weder andere vergenoegen sigh met enkele goetkeurders van sijn oordeel / of selfs van de voorbeelden die den Souvereynen Rechter tegen de veroordeelden by brengen sal / te zijn. Ten tweeden / zoo zijnder ook noch andere dingen die men noch niet ge-examineert heeft / en die mijn niet minder swaarwichtigh schynen. Den H. Paulus argumenteert van 't meerdere tot het mindere / zoo wy d'Engelen oordelen sullen, hoe veel te meer dan de dingen die tot dit leven behooren. Men soude de toepassinge die der tusschen die twee soorten van veroordeelinge is / moeten thonen / en de consequentie die'er in een oordeel 't welk niet anders als een approbatie / of een getuygenisse over een decisijf oordeel is / zoo als den Apostel wil / dat de Gelovige over de verschillen van haar Broederen vellen sullen / moeten verklaren. Wyders zoo fondeert den Apostel sijn redeneringh op de gemeene

d 1. Cor. 12. 4. 8. en 9. 10. 13.

e Rom. 8. 2.

f *Haimo Estius de* oude noten van den *Bybal van Launay.*

g *Piscator. Tossanus Amyrault Diodati Desmarets, Daille.*

ne kennisse van alle die geene tot welke hy spreekt. Weet gy niet, seyt hy / dat wy d'Engelen oordelen sullen. Ik vrage aen die Leeraers die niet weten te determineren wat voor Rechters datter oordeelen sullen / wat voor Engelen datter geoordeelt sullen worden / wanneer / en op hoedanige wijse dat het selve oordeel geveelt sal worden / hoe dat de geloovige weten dat sy het selve uytwysen sullen? Ik geraek uyt al dat embarras wanneer ik het gevoelen van die geene kome te volgen / waer van den H. Chrysostomus over die passagie spreekt / de welke geloofden dat d'Engelen waer van aldaer sproken wordt / de Leeraers van de Kerk zijn / de welke door de Kerk selfs geoordeelt moeten worden. Die Propheten / welkers Geesten / of Leeringen de Propheten onder worpen zijn / als welke oordeelen moeten over 't geene datter geseyt is; en die by gevolge over grooter en importanter saken oordeelen sullen als die geene zijn / welke tot dit leven behooren. En al hoewel het meeste deel van de exemplaren een circumflectie stelt op de woorden χρινȢσι en χρινȢμεν om daer van Futuros of toekomende tijden te maken; zoo sijnder echter ook andere die daer op het teeken van de tegenwoordige tijt laten: en dat selve neemt alle swarigheydt wegh.

Ik stont gereet om dit Tractaet onder de Pers te senden / wanneer het Boek van de Heer Jurieu, de vervullinge der Prophetien genaemt my in handen quam. Ik heb daer inne een breede passagie gevonden / die ik in mijn Predicatie uyt geleyt hebbe. Maer ik heb niet geloooft / dat het selve my moest verhinderen / om Wereltkondigh te maken / 't geen dat ik geschreven hebbe; al hoewel ik het met hem in de grondt van de Leere en in de Verklaringe van den Text eens ben / 't welk my een groot vermaek geeft. Voor de rest mijn Sermoenen en myne Antwoorden waren al langh te vooren geschreven / eer dat de Heer Jurieu eens gedacht heeft aen het Boek dat hy geschreven heeft. Ja hadde wel yets konnen proffiteren van de dingen die hy daer inne geseyt heeft; maer ik hebbe raedsamer geacht / liever alles te laten blyven zoodanigh als het op gestelt was.

E Y N D E.

als voor de Prophetie en voor de kennisse der talen / toe te staan / om dat den (d) Apostel Paulus geseyt hebbende / datter wel verscheydenheydt van gaven, maar datter niet meer als een geest is. Ook aan dien selve Geest de wijsheydt / de kennisse / en het gelove attribueert / aan welke hy de gaven van genesinge d'uytwerkingen van krachten / de Prophetie / de gave om de Geesten te onderscheyden / als ook die geene om verscheyde talen te spreken toe-eygent / en dat hy seyt / dat sy alle 't sy Joden, 't sy Grieken, 't sy dienstbare, 't sy vrye, met een selve Geest gedrenkt zijn; zoo als hy op een andere plaatse seyt (e) dat die geene die de Geest Jesu Christi niet en heeft, hem niet toebehoort. Men wil niet hebben / dat ik die woorden / gerechtvaardight in den Geest, uytlegge wegens de miraculeuse werkingen van den Geest Godts, welke die waarheydt gerechtvaardight hebben / dat Jesus Christns die waarachtigh Godt is / is geopenbaart in den vleesche. Maar ik en kan niet sien / dat men aan de selve een veel redelijker sin geven kan. De belemmeringh waar in ik de Oversetters vinde / die een ander sin daar voor soeken / heeft my bewogen om die geene (f) te volgen / die de dese uytgekosen hebben / en die sommige op de woorden van den Apostel Petrus Act. 2. 22. vestigen; daar hy seyt / Jesum den Nasarener eenen man van Gode, onder u lieden betoont door krachten en wonderen ende tekenen, die Godt door hem gedaan heeft in 't midden van u. Daar zijnder veele die 't selve toepassen / zoo als ik het doe / en dat bysonderlijk op de weder opstandinge van Jesus Christus.

Men keurt ook niet voor goet myne uytlegginge van die passagie 1. Cor. 6. 3. en ik ben daar over ook niet verwondert / om dat alle de Oversetters daar aan een ander sin geven / en dat de hooghmoedt van onse nature ons groot vermaak doet nemen in te denken / dat wy eens de Rechters van de Engelen sullen worden. Maar ik versoek u l. van doch de swarigheden van die gemeene oversettinge wel te willen considereren. Voor eerst zoo verschillen de Oversetters in verscheyde hooftstukken. Sommige willen / dat die geene die oordelen sullen alle de gelovige sullen zijn / en d'andere beweren / dat het niet anders als de Leeraars van de Kerk sullen zijn. Sommige seggen / dat d'Engelen die geoordeelt sullen worden alleenlijk de quade Engelen sullen zijn / en weder andere stellen ook de goede Engelen onder 't selve oordeel. Sommige willen dat het selve oordeel noch in dit leven sal geschieden / en andere willen daar mede wachten totten jonghsten dagh. Sommige willen Assessoren van Jesus Christus zijn; weder andere vergenoegen sigh met enkele goetkeurders van sijn oordeel / of selfs van de voorbeelden die den Souvereynen Rechter tegen de veroordeelden by brengen sal / te zijn. Ten tweeden / zoo zijnder ook noch andere dingen die men noch niet ge-examineert heeft / en die mijn niet minder swaarwichtigh schynen. Den H. Paulus argumenteert van 't meerdere tot het mindere / zoo wy d'Engelen oordelen sullen, hoe veel te meer dan de dingen die tot dit leven behooren. Men soude de toepassinge die der tusschen die twee soorten van veroordelinge is / moeten thonen / en de consequentie die'er in een oordeel 't welk niet anders als een approbatie / of een getuygenisse over een decisijf oordeel is / zoo als den Apostel wil / dat de Gelovige over de verschillen van haar Broederen vellen sullen / moeten verklaren. Wyders zoo fondeert den Apostel sijn redeneringh op de gemeene

d 1. Cor. 12. 4. 8. en 9. 10. 13.

e Rom. 8. 2.

f *Haimo Estius de* oude noten van den *Bybal van Launay.*

g *Piscator. Tossanus Amyrault Diodati Desmarets, Daille.*

ne kennisse van alle die geene tot welke hy spreekt. Weet gy niet, seyt hy/ dat wy d'Engelen oordelen sullen. Ik vrage aen die Leeraers die niet weten te determineren wat voor Rechters datter oordeelen sullen/ wat voor Engelen datter geoordeelt sullen worden/ wanneer/ en op hoedanige wijse dat het selve oordeel gevelt sal worden/ hoe dat de geloovige weten dat sy het selve uytwysen sullen? Ik geraek uyt al dat embarras wanneer ik het gevoelen van die geene kome te volgen/ waer van den H. Chrysostomus over die passagie spreekt/ de welke geloofden dat d'Engelen waer van aldaer sproken wordt/ de Leeraers van de Kerk zijn/ de welke door de Kerk selfs geoordeelt moeten worden. Die Propheten/ welkers Geesten/ of Leeringen de Propheten onder worpen zijn/ als welke oordeelen moeten over 't geene datter geseyt is; en die by gevolge over grooter en importanter saken oordeelen sullen als die geene zijn/ welke tot dit leven behooren. En al hoewel het meeste deel van de exemplaren een circumflectie stelt op de woorden χρινȣσι en χρινȣμεν om daer van Futuros of toekomende tijden te maken; zoo sijnder echter ook andere die daer op het teeken van de tegenwoordige tijt laten: en dat selve neemt alle swarigheydt wegh.

Ik stont gereet om dit Tractaet onder de Pers te senden/ wanneer het Boek van de Heer Jurieu, de vervullinge der Prophetien genaemt my in handen quam. Ik heb daer inne een breede passagie gevonden/ die ik in mijn Predicatie uyt geleyt hebbe. Maer ik heb niet gelooft/ dat het selve my moest verhinderen/ om Wereltkondigh te maken/ 't geen dat ik geschreven hebbe; al hoewel ik het met hem in de grondt van de Leere en in de Verklaringe van den Text eens ben/ 't welk my een groot vermaek geeft. Voor de rest mijn Sermoenen en myne Antwoorden waren al langh te vooren geschreven/ eer dat de Heer Jurieu eens gedacht heeft aen het Boek dat hy geschreven heeft. Ja hadde wel yets konnen proffiteren van de dingen die hy daer inne geseyt heeft; maer ik hebbe raedsamer geacht/ liever alles te laten blyven zoodanigh als het op gestelt was.

E Y N D E.